

(ชุดหมอนล้อ อันดับที่ ๑๑๒)

อุทิศนา

จักรธรรมมะมาลัย
แผ่ธรรมะรังษี
มั่นหมายจะเสริมคำสนัน
ปลอดภัยพินาศ, คง
หากแล้งพระธรรมญาณ
จะครองโลกเป็นอากร
จะทุกข์ทนทั้งคนวัน
ด้วยเหตุอหังการ
บรรชิตพระพุทธองค์
ตามแนวพระธรรมนำ
เผยแผ่พระธรรมทาน
แบดหมิ่นสัพพันน

จะหมุนทั่วทั้งธาตุตรี
ตามพระพทททรงประสงค์
สถาปนาโลกให้อยู่ยง
เป็นโลกศุขสถาพร
อันธพาลกลีบ
ให้เลวเลวได้รู้จรรยา
พินาศกันบมึประมาณ
เข้าครองโลกวิโยคธรรม
จึงประสงค์ประกอบกรรม
ให้โลกผ่องแผ้วพ้นภัย
ให้ไพศาลพืชตชัย
อุทิศทั่วทั้งธาตุตรี

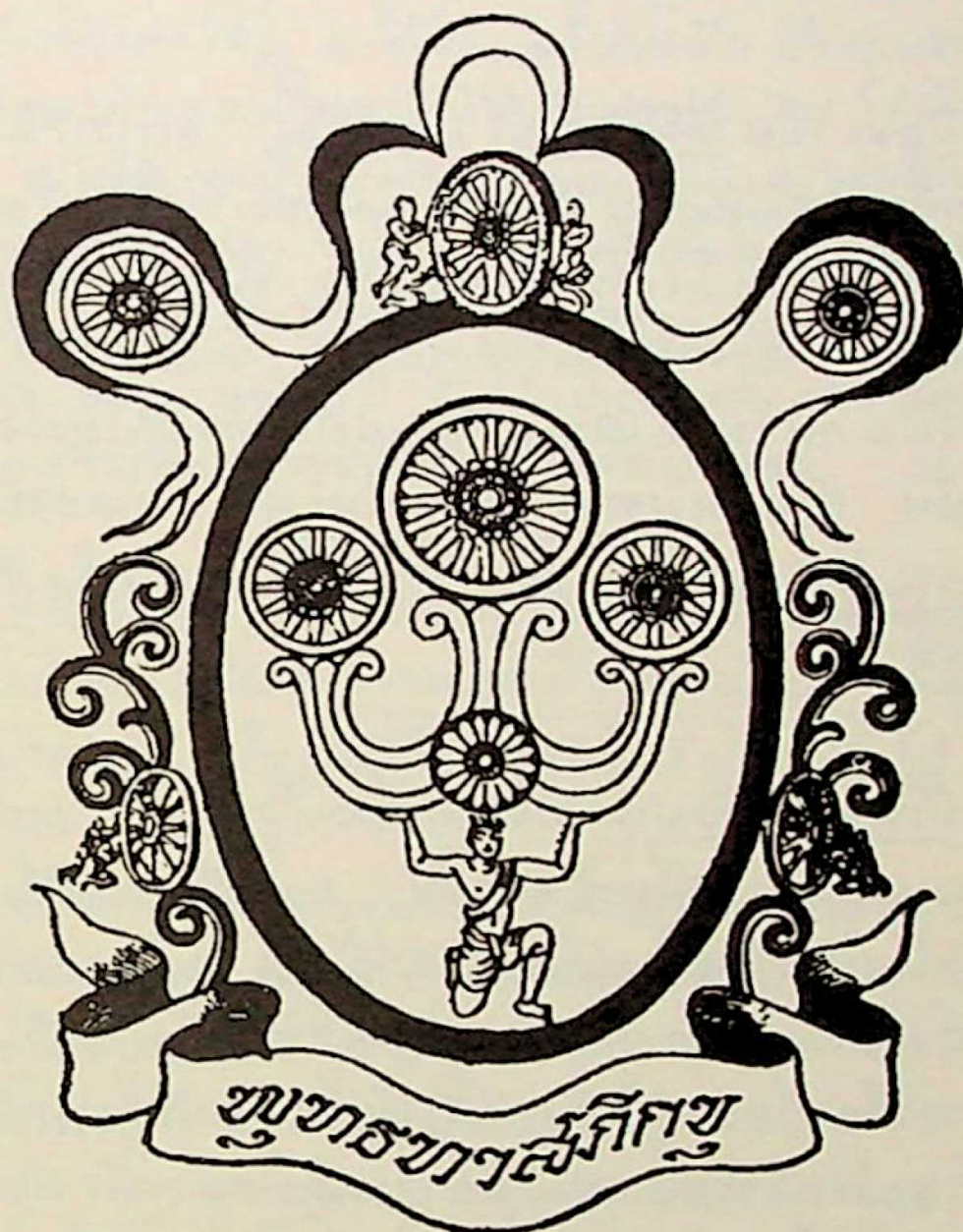
พ.ท.

๒๕๒๓

พิมพ์โดย
บริษัท บัดเจท-สุมาร์ท จำกัด
โทร. ๐ ๒๕๒๔ ๓๓๑๕, ๐๘ ๕๘๑๖ ๔๓๘๖

หัวใจพระพุทธศาสนา

(ชุดหมอนล้อ อันดับที่ ๑๑๒)

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

สวนอุศมจัดพิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

மொழிபெயர்த்து, ௨௩ ௩௪. ௩௩

พระพุทธสภาเขิต

สพฺพปาปสฺส อกรรม
สจิตฺตปริโยทปนํ

กุสลสฺสูปสมปทา
เอตํ พุทธานสาสนํ
(ธ. ข. ๒๕/๓๘)

การไม่ทำบาปทุก ๆ อย่าง,
การทำจิตของตนให้แผ้ว,

การทำกุศลให้ถึงพร้อม,
๓ อย่างนี้เป็นพุทธศาสนา.
(พุทธทาส แปล)

มวลบาปอย่างอปรแท้
เสริมสํากุศลงาม
จิตตน ฝึกทกยาม
พุทธสาสน์ ชั่งสั่งซ่อม

นิตก็ตาม
จงพร้อม!
ให้ผ่องแผ้ว
เยี่ยงน้ทกพระองค์
(สิริയാส ประพันธ์)

หัวใจพระพุทธศาสนา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อิทานิ มาฆปุณณมีทิวเส

สนฺนิปติตาย พุทฺธปริสาย กาจิ ฌมฺมิกถา กถียเต.

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนนุ - ติ.

ฌมฺโม สกุกจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิสดัสนาพระธรรมเทศนา ของพระผู้
มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริม
ศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียร ของท่าน
มาฆบูชาเทศนากัณฑ์ที่ ๒ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐

ทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของเราทั้งหลาย, กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนานี้ เป็นธรรมเทศนาพิเศษดังที่ท่านทั้งหลายก็พอจะทราบได้อยู่แล้วว่า เป็นธรรมเทศนาเนื่องในมาฆบูชาปรารภเป็นที่ระลึกแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ประชุมกันในวันเช่นวันนี้ เมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว ในสถานที่แห่งหนึ่งในประเทศอินเดีย เป็นเหตุการณ์พิเศษในพระพุทธศาสนา จนมีคำกล่าวไว้ในพระบาลีว่าเป็นเหตุการณ์ที่มีเพียงครั้งเดียวในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งๆ. หมายความว่า ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ไหนก็ตาม การที่ประชุมกันเพื่อแสดงโอวาทปาติโมกข์นั้น ย่อมมีเพียงครั้งเดียว; ที่มีเพียงครั้งเดียวก็เพราะว่าไม่จำเป็นจะต้องมีหลายครั้ง การมีเพียงครั้งเดียว ย่อมเป็นการเพียงพอ เป็นกิจจะลักษณะแล้ว.

ดังนั้น ขอให้เราทั้งหลายถือเป็นอภิลักขิตสมัยคือเวลาที่ตั้งไว้เฉพาะ กำหนดไว้เฉพาะ ในฐานะเป็นเหตุการณ์

พิเศษของพระพุทธศาสนา จงทำความเข้าใจว่า ในวันคล้ายกันกับวันนี้ คือวันที่พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์และเป็นวันเพ็ญดังเช่นวันนี้ ในเวลาเที่ยงวัน พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้ประชุมกันในเวฬุวันมหาวิหาร ใกล้เมืองราชคฤห์ เป็นเหตุการณ์พิเศษ โดยกำหนดกันว่า เป็นวันเพ็ญมาฆฤกษ์เช่นนี้ และพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ไม่ได้นัดหมายกันมาก่อน มาประชุมพร้อมกันโดยบังเอิญ ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ และพระพุทธองค์ได้ทรงประทับท่ามกลางที่ประชุม และได้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ คือข้อความซึ่งถือว่าเป็นประธานแห่งพระโอวาททั้งหมด หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ บทสรุปแห่งพระพุทธศาสนา หรือที่มักจะเรียกกันว่า หัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นข้อความสั้นๆ เพียง ๓ ข้อ.

เรามาถือเอาความสำคัญของวันนี้ ว่าวันนี้เป็นวันที่พระพุทธองค์ทรงประชุมพระสงฆ์ ซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ จำนวนมากน่าอัศจรรย์ถึง ๑,๒๕๐ รูป เป็นเหมือนกับการประดิษฐาน คณะสงฆ์อย่างมั่นคง ลงไปแล้ว

ในโลกนี้ เราจึงได้ถือเอาวันมาฆบูชานี้เป็นวันพระสงฆ์ หรือเป็นวันพระอรหันต์ก็ได้. เช่นเดียวกับที่เราถือเอาวันวิสาขบูชาว่าเป็นวันพระพุทธเจ้า เพราะวันนั้นเป็นวันที่เนื่องกับพระพุทธเจ้าเป็นส่วนใหญ่ คือ เป็นวันที่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน และเราถือเอาวันอาสาฬหบูชา เพ็ญเดือน ๘ ว่าเป็นวันพระธรรม เพราะพระองค์ได้ประกาศพระธรรมที่เป็นกิจจะลักษณะลงไปในโลก คือ ธรรมเทศนาที่เรียกว่า อนุตรัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นการประกาศพระธรรมเป็นธรรมาณาจักรของพระองค์ลงไปในโลก.

เราจึงได้วันสำคัญในพระพุทธศาสนาครบทั้ง ๓ วัน: “วันพระพุทธเจ้า” คือวันวิสาขบูชา, “วันพระธรรมเจ้า” คือวันอาสาฬหบูชา, และ “วันพระสงฆ์เจ้า” คือวันมาฆบูชา เช่นวันนี้.

วันสำคัญเช่นนี้เวียนมาบรรจบครบรอบปีหนึ่งๆ ครั้งหนึ่งๆ เราจึงถือเป็นเหตุการณ์พิเศษ เป็นวันพิเศษ ตั้งไว้พิเศษ กำหนดไว้พิเศษ เพื่อว่าเราจะได้กระทำการบูชาให้เป็นการพิเศษเช่นเดียวกัน. ตามธรรมดาเราก็ทราบกันอยู่แล้ว

ว่าพระธรรมเป็นสิ่งที่ไม่จำกัดสถานที่ ไม่จำกัดเวลา. แล้วทำไมเราจะมาถือเอาเฉพาะว่าวันนี้เป็นวันพิเศษ? ข้อนี้อธิบายว่า ไม่ว่ากิจการชนิดไหน เรามีการกำหนดไว้เป็นพิเศษเฉพาะปีหรือประจำปี เพื่อว่าจะเป็นการรื้อฟื้นความจำที่จางไป เลื่อนไปให้เข้มข้นยิ่งขึ้น เพราะว่าเรามีกิจการมาก มีธุระมาก เราไม่สามารถจะทำให้จริงจังหรือที่เรียกว่าเข้มข้นได้ทุกวัน แต่เราก็ไม่ยอมในการที่จะไม่มีการกระทำที่จริงจังเช่นนั้น ดังนั้น เราจึงมีการกำหนดพิเศษ กำหนดไว้เป็นวันพิเศษที่จะทำให้จริงจัง ดังเช่นที่เราจะทำมาฆบูชาเป็นพิเศษในวันนี้ เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระอรหันต์โดยเฉพาะ และระลึกรู้ถึงถ้อยคำที่เป็นโอวาทปาติโมกข์ คือเป็นหัวใจของพุทธศาสนาที่รับปฏิบัติกันทั่วไป.

วันมาฆบูชาไม่ได้มีความสำคัญตรงที่คำว่า มาฆะ เพราะว่าคำว่า “มาฆะ” นั้น เป็นเพียงชื่อของเดือน หรือชื่อของดาวฤกษ์ที่ประจำเดือน นั้นไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์โดยตรง เป็นเพียงปฏิทินเครื่องนับเวลา; แต่เผอิญได้มีเหตุการณ์ของพระพุทธ พระธรรม

พระสงฆ์เข้าที่วันนั้น วันนั้นเลยกลายเป็นวันสำคัญไป
 ชื่อเดือนๆ นั้นก็เลยกลายเป็นเดือนที่สำคัญไปด้วย. เราควร
 จะถือว่า ชื่อเดือน ชื่อวัน เกิดความสำคัญขึ้นมา ก็เพราะ
 อำนาจของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งไปเกี่ยวข้อ
 กันเข้ากับวันนั้นหรือเดือนนั้น ปีนั้น เป็นต้น. นี่ก็เป็น
 เครื่องเตือนให้เห็นว่า พระคุณของพระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์นั้น มีอยู่อย่างไร? มีความศักดิ์สิทธิ์อย่างไร? เรา
 อย่าได้ไปถือความศักดิ์สิทธิ์ในทำนองมลายอย่างอื่น จน
 กลายเป็นว่าวันศักดิ์สิทธิ์ เพราะมันเป็นวันศักดิ์สิทธิ์อย่างนี้
 เป็นต้น. วันศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้ มันศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่เหตุการณ์ที่
 เกี่ยวกับสิ่งสูงสุดศักดิ์สิทธิ์ นั้นต่างหาก.

ดังนั้นเราเข้าใจคำว่า “มาฆบูชา” ไว้ให้ดีกว่า เป็นการ
 บูชาที่เรากระทำเป็นพิเศษ ในวันซึ่งเรียกกันว่า วันเพ็ญเดือน
 มาฆะเช่นวันนี้ เป็นต้น. ในจิตใจของเราควรจะระลึกนึก
 ถึงเหตุการณ์ในวันเช่นวันนี้ ซึ่งได้เกิดแล้วในประเทศ-
 อินเดียครั้งกระโน้น เราจงทำในใจของเราให้เสมือนหนึ่ง
 ว่า พวกเราไปแอบดูที่ริมป่า คูการประชุมของพระอรหันต์

มีพระพุทธรองค์เป็นประมุข ในอารามอันชื่อว่า เวฬุวัน เรา
ก็จะได้เห็นว่าการประชุมของพระอรหันต์นั้น เขาทำกัน
ตามธรรมชาติซึ่งคงจะต้องทำกลางพื้นดิน ในร่มเงาของ
ต้นไม้ เพราะไม่มีหลักฐานอันใดอันแสดงว่า ได้กระทำ
ในโรงเรือนซึ่งได้สร้างขึ้น เช่น วิหาร เป็นต้น ไม่มีซาก
วิหารทำนองนั้นเหลืออยู่เป็นประจักษ์พยาน และไม่มี
ข้อความในพระบาลีที่แสดงว่าเป็นเช่นนั้น. ดังนั้นจึงถือว่า
พระอรหันต์เหล่านั้นก็ประชุมกันบนพื้นดิน ภายใต้อร่มไม้
เหมือนดังที่เรากำลังนั่งกันอยู่ที่นี่เวลานี้.

อย่าว่าแต่เหตุการณ์อย่างนี้เลย แม้การประสูติของ
พระพุทธรเจ้าก็ได้มีแล้ว กลางพื้นดินภายใต้อร่มไม้ ที่ชื่อว่า
คันธาสละ, และการตรัสรู้ของพระองค์ก็มีอยู่แทบพื้นดิน
ภายใต้อต้นอัสสัตถพฤกษ์ ซึ่งบัดนี้เราเรียกกันว่าต้นโพธิ์
เพราะว่ามันเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า
เสด็จประทับนั่งบนพื้นดิน ซึ่งมีหญ้าการองเพียงบางๆ
เท่านั้น, และแม้ในวันปรินิพพานของพระองค์ ก็ยังทรง
ปรินิพพานกลางพื้นดิน บางคัมภีร์ก็ว่ามีเตียงเตี้ยๆ รอง

แต่ข้อความที่เชื่อถือได้ก็เป็นอันกล่าวได้ว่า มีฟ้าสังฆาฏิ ร่อง
กลางพื้นดิน แต่แม้จะบนเตียงเตี้ยๆ เราก็ต้องถือว่าบน
พื้นดินอยู่นั่นเอง.

เหตุการณ์อันอื่นๆ เช่น พระองค์ทรงแสดงธรรมจัก-
กัปปวัตตสูตร ที่เรียกว่า ประดิษฐานพระพุทธศาสนาใน
ฐานะเป็นธรรมมาณาจักรนั้น ก็มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า
พระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันสูงสุดนั้นกลางพื้นดิน.
อะไรๆ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ คือกระทำ
ไปตามความสะดวกตามธรรมชาติ ไม่ต้องลำบากยุ่งยาก
เหมือนพวกเราในสมัยนี้. ดังนั้นขอให้เราภาวนาใจว่า
อย่างน้อยเราก็ได้เลียนแบบพระพุทธองค์อย่างเต็มที่แล้ว ที่
บัดนี้เรากำลังนั่งกันอยู่กลางพื้นดิน ภายใต้อันไม้ เพื่อจะ
ประกอบพิธีอันศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นการบูชาแก่พระรัตน-
ตรัยนั้น.

ถึงตอนนี้อยากจะขอซ้อมความจำ กับคนบางคน
หรือคนบางพวกอีกครั้งหนึ่งว่า พระพุทธ พระธรรม

พระสงฆ์นั้น โดยเนื้อแท้แล้ว เป็นสิ่งเดียวกันแยกจากกันไม่ได้. การที่เราแยกนั้น เราพูดอย่างภาษาธรรมดา คือ ภาษาคนธรรมดาพูด ว่า พระพุทธเจ้า คือบุคคลผู้ตรัสรู้แล้ว สอนคนอื่น, พระธรรม คือคำสอนของพระองค์ที่ปฏิบัติแล้วได้ผลเป็นความดับทุกข์, พระสงฆ์ คือหมู่คนที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าและเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า; เกิดเป็นของ ๓ อย่างขึ้นมา นี้เรียกว่า ภาษาธรรมดา . แต่ถ้าพูดกันอย่างภาษามหานิกาย ภาษาความจริง เพื่อความจริง อันเด็ดขาดลงไปแล้ว ก็ต้องพูดว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นเป็นสิ่งเดียวกันโดยหัวใจ คือโดยเนื้อแท้; หัวใจของพระพุทธเจ้าก็คือ ธรรม, หัวใจของพระธรรมก็คือ ธรรม ธรรมะ, หัวใจของพระสงฆ์ก็คือ ธรรม : ธรรม นั้นคือ ความสะอาด สว่าง สงบ. ธรรม คือ ความสะอาด สว่าง สงบ ทำบุคคลให้เป็น พระพุทธเจ้า และทำคำสอน และการปฏิบัติระบบหนึ่งให้ได้ว่า พระธรรม และทำบุคคลให้ได้ว่า พระสงฆ์; ดังนั้นในหัวใจของพระพุทธเจ้าก็มีความสะอาด สว่าง สงบ, ในหัวใจของพระธรรมก็มี

ความสะอาด สว่าง สงบ, ในหัวใจของพระสงฆ์ก็มีความ-
สะอาด สว่าง สงบ.

ความสะอาด คือ **ปริสุทธิคุณ** หมายถึงบริสุทธิ์ ไม่มี
ความผิด ไม่มีความชั่ว ไม่มีความลับ. ความสว่าง นั้น คือ
ความรู้ หมายถึง **ปัญญาคคุณ** ที่รู้สิ่งที่ควรรู้. ความสงบนั้น
คือ **สันติคุณ** คือความสุข ความไม่เร่าร้อนกระวนกระวาย.
อันนี้เป็นคุณธรรมที่เนื่องกัน แยกกันไม่ได้ อีกเหมือนกัน:
ถ้ามีสะอาดจริง ก็ต้องมีสว่าง มีสงบ, ถ้ามีสงบจริง ก็ต้องมี
สะอาด มีสว่าง, แยกกันไม่ได้ และอันนี้เรียกว่า “**ธรรม**” คำ
เดียวก็พอ และมีอยู่ในหัวใจของพระพุทธเจ้า และมีอยู่ใน
หัวใจของพระธรรม และมีอยู่ในหัวใจของพระสงฆ์.
ดังนั้นจึงถือว่า โดยเนื้อแท้หรือโดยหัวใจแล้ว รัตนะทั้ง ๓ นี้
เป็นของสิ่งเดียวกัน.

เพราะฉะนั้นเมื่อเราบูชาที่พระสงฆ์ ก็ย่อมถึงพระพุทธ
พระธรรมด้วย, บูชาที่พระธรรม ก็ย่อมถึงพระพุทธ และ
พระสงฆ์ด้วย, บูชาที่พระพุทธ ก็ย่อมถึงพระธรรม และ
พระสงฆ์ด้วย เพราะความแยกกันไม่ได้ ดังที่กล่าวแล้ว.
เพราะเหตุเช่นนี้เองแม้ว่าเราจะทำมาฆบูชา เพื่อเป็นที่ระลึก

แก่พระอรหันต์ที่ประชุมกันก็จริง แต่การบูชานั้นย่อมถึง
 แก่พระพุทธและพระธรรมอยู่ในตัว เพราะว่าความเป็น
 พุทธะและความเป็นธรรมะนั้น ย่อมมีอยู่ในที่ประชุมของ
 พระอรหันต์นั้น แม้พระอรหันต์แต่ละองค์ก็ได้ नामว่า
 พุทธะ คือเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ต่างกันแต่เพียงว่าไม่ได้
 เป็นได้เอง ไม่ได้ตรัสรู้ได้เองเหมือนพระพุทธเจ้า ความเป็น
 พุทธะนั้นมีอยู่เหมือนกัน ตรงที่ว่าทำให้เกิดความสะอาด
 สว่าง สงบเท่านั้นที่พอแล้ว.

ส่วนพระธรรมนั้นเป็นความสะอาด สว่าง สงบอยู่
 เองแล้ว : พระธรรมที่เล่าเรียน คือปริยัติธรรม ก็เรียนเรื่อง
 สะอาด สว่าง สงบ, พระธรรมที่ปฏิบัติ คือศีล สมาธิ
 ปัญญา ก็คือปฏิบัติเพื่อความสะอาด สว่าง สงบ, พระธรรม
 ที่เป็นมรรคผลหรือปฏิเวธนั้นก็คือตัวความสะอาด สว่าง
 สงบที่แท้จริง; เพราะเหตุฉะนั้น ความสะอาด สว่าง สงบ
 จึงยืนอยู่ หรือตั้งอยู่ในฐานะเป็นประธานที่ทำให้เกิดสิ่งที่
 เรียกว่า “ธรรม” เพียงคำเดียวในพระพุทธศาสนา และเป็น
 หัวใจของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทำสิ่งเหล่านี้ให้

เนื่องเป็นอันเดียวกัน, เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการลำบาก
แก่พวกเรา ที่จะต้องเที่ยวแยกไหว้ แยกบูชา เวลานั้นเวลานี้
ที่นั่นที่นี่ บูชาอย่างแท้จริงเมื่อไรก็ถึงทั้งพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ ในที่ทุกแห่ง ในเวลาทุกเวลา นับว่าเป็นความ
สะดวกแล้ว. จึงขอให้ทุกคนตั้งใจที่จะทำมาฆบูชา แม้จะ
พูดว่า ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ ก็เป็นการบูชาทั่วไปและทุกแห่ง
เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ นั้นไม่มีขอบเขตจำกัดว่า อยู่ที่
ไหน และเมื่อไร, เป็นสิ่งที่เรียกกันได้ว่า เป็นอนันตกาล
หรือเป็นอนันตเขต หรือเป็นอมิตายุ เป็นอมิตากะ คือมี
อายุไม่จำกัด มีแสงสว่างไม่จำกัด มีที่อยู่ไม่จำกัด มีเวลาไม่
จำกัด, อย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้เข้าใจพระธรรมในลักษณะอย่างนี้ จึงจะเป็น
การเข้าใจพระธรรมที่ถูกต้องและยิ่งๆ ขึ้นไป. อย่าเข้าใจแต่
เพียงประโยคสำหรับท่องบ่นว่า พระธรรม คือคำสอนของ
พระพุทธเจ้า แล้วก็ยังแถมไม่รู้ว่าจะสอนว่าอะไรด้วยซ้ำไป
อย่างนี้เป็นเด็กอมมือ และเป็นกันมานานักหนาแล้ว ควร
จะรู้จักเติบโตเป็นผู้ใหญ่กันขึ้นไปตามลำดับ โดยการที่

รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ ในลักษณะเช่นนี้. จึงเป็นอันว่า
 เราบูชาสิ่งที่เรียกว่าธรรมะเพียงสิ่งเดียว ก็เป็นการบูชาทั้ง
 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. การทำมาฆบูชาเนื่องใน
 วันนี้ ก็เป็นเรื่องพิเศษอยู่หน่อยหนึ่งตรงที่ว่า เป็นที่ระลึกแก่
 เหตุการณ์สำคัญนั้น, ส่วนการบูชาแท้จริงนั้น ย่อมถึงแก่
 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ครบบริบูรณ์โดยไม่ต้องสงสัย
 เลย. จึงขอให้ทุกคนทำในใจอย่างนี้ ในขณะที่ทำมาฆบูชา
 ในวันนี้. เมื่อนั่งอยู่ก็ดี เมื่อจะเดินเวียนประทักษิณก็ดี เมื่อ
 จะกล่าวคำบูชาใดๆ ก็ดี ขอให้มีความรู้สึกอยู่ในจิตใจว่า
 เรารู้แจ่มแจ้งอย่างนี้ เข้าใจอย่างนี้ และอุทิศอย่างนี้ เพื่อให้
 การทำมาฆบูชานี้มีความหมาย มีความศักดิ์สิทธิ์โดยสม
 ส่วนกัน.

ที่นี้ก่อนแต่จะกระทำพิธีมาฆบูชานี้ ก็อยากจะขอม
 ความเข้าใจต่อไป ถึงเรื่องของธรรมะ. ถ้าเราถือว่าวันนี้เป็น
 วันที่ระลึกแก่พระอรหันต์ เราก็จะต้องรู้แจ่มแจ้ง กระจ่าง
 ชัดเจนว่า พระอรหันต์เป็นบุคคลชนิดไร? เมื่อเราถามกัน

ขึ้นว่า “บุคคลชนิดใด?” เราต้องหมายถึงหัวใจของเขา ว่าหัวใจของเขาเป็นอย่างไร? ความรู้หรือการกระทำของเขาเป็นอย่างไร? ปกตินิสัยของเขาเป็นอย่างไร? แต่สำหรับพระอรหันต์ซึ่งรวมทั้งพระพุทธเจ้าด้วยนั้น เราพูดกล่าวได้ง่ายมาก ว่าท่านเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด จึงไม่มีหนทางหรือไม่มีโอกาสที่จะเกิดกิเลส และเมื่อไม่เกิดกิเลสก็ไม่มีทางที่จะเกิดความทุกข์ เราจึงไปถึงความประเสริฐสูงสุด ตรงที่ไม่รู้จักมีความทุกข์เหมือนพวกเรา. พวกเรามีอะไรกระทบหน้อย มันก็ต้องฟูบ้าง แฝบบ้าง; ฟู คือดีใจในสิ่งที่ตรงกันกับความต้องการ หรือรู้สึกดีนึก, แฝบ ก็คือไม่ตรงกับที่รู้สึกดีนึก เช่น ถูกขัดคอ เป็นต้น; เป็นคนฟูๆ แฝบๆ อยู่เรื่อยไป, เมื่อไปเทียบกับกับพระอรหันต์ ก็ตรงกันข้าม ตรงที่ไม่มียะอะไรจะทำให้ท่านเกิดอาการฟูๆ แฝบๆ เหมือนพวกเรา.

นี่แหละเราลองนึกดูเถิดว่า มันมีความประเสริฐที่ตรงไหน? บางคนอาจจะไม่เชื่อว่า มันประเสริฐอยู่ตรงที่ไม่ฟูๆ แฝบๆ นั้น; ถ้าเป็นอย่างนั้นก็หมายความว่าไม่เข้าใจเรื่อง

ของพระอรหันต์ หรือคำว่า ฟุๆ แฟบๆ นั้นเอง. ถ้าเข้าใจก็จะมองเห็นได้ว่า เกี่ยวกับชีวิตของคนเรานี้ไม่มีอะไร นอกจากเรื่องขึ้นๆลงๆ, ฟุๆแफบๆ, สุขๆทุกข์ๆ ไปตามประสาของคนที่ยังเป็นคนธรรมดา ยังมีกิเลสอยู่. แม้จะเรียกว่า สุขๆทุกข์ๆ ก็เป็นภาษาที่ไม่จริง ภาษาพูดของคนโง่ ที่ไปเรียกอาการสนุกสนาน พอใจนั้นว่า ความสุข เพราะเพียงแต่ว่ามันไม่ทำให้เดือดร้อนรำคาญเท่านั้นเอง; โดยที่แท้แล้ว ความฟุหรือความแफบ ก็เป็นเรื่องเหน็ดเหนื่อยเท่านั้น. พระอริยเจ้าจึงมองมันในลักษณะที่เหมือนกัน ว่า เรื่องฟุก็เป็นทุกข์ เรื่องแफบก็เป็นทุกข์, ต่อไม่ต้องฟุ ไม่ต้องแफบต่างหาก จึงจะเป็นสุข. แต่แล้วเราก็ไม่ค่อยจะเข้าใจและดูเหมือนจะไม่ต้องการด้วยซ้ำไป เพราะว่าสันดานและนิสัยของเราชอบฟุไม่รู้จักสิ้นสุด; ดังนั้นจึงเข้าใจพระพุทเจ้าไม่ได้ เข้าใจพระธรรมไม่ได้ และเข้าใจพระสงฆ์ไม่ได้. แต่ว่าเดี๋ยวนี้เราต้องการจะเข้าใจให้ได้ เราก็จำเป็นจะต้องศึกษากันในเรื่องนี้สืบต่อไปอีก แม้จะเป็นการซ้ำๆ ซากๆ อย่างที่เราทำกันมาเกือบจะทุกปี.

ถ้าเราจะเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง เราต้องเป็นผู้รู้เรื่องอยู่ด้วยปัญญา ก็มีคำกล่าวที่น่าฟัง และ ท่านทั้งหลาย ควรจะกำหนดจดจำไว้ ให้แม่นยำในเบื้องต้น ว่า อติโรจติ ปัญญาเย สัมมาสัมพุทธะสาวะโก ซึ่งแปลว่า สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมรู้เรื่องอยู่ด้วยปัญญา. ทำไมท่านจึงไม่พูดว่า รู้เรื่องอยู่ด้วยเงิน รู้เรื่องอยู่ด้วย อำนาจวาสนา ดังนี้เป็นต้น? แต่ท่านพูดว่า รู้เรื่องอยู่ด้วย ปัญญา. ทีนี้พวกเรารู้เรื่องอยู่ด้วยปัญญาหรือเปล่า? หรือว่า กำลังมึนหัว, หม่นหมอง, กัดคอ, อยู่ด้วยการที่ไม่ได้ทำตามที พพอใจ หรือไม่รู้จะพูอย่างไร เป็นการที่มีมึนหัวอยู่นั่นเอง? ถ้าเป็นดังนี้ก็ต้องยอมรับว่า ยังไม่ใช่สาวกของพระสัมมาสัม-พุทธเจ้าเสียจะดีกว่า.

การที่เราจะว่าเอาเองว่า พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ แล้วจะอ้างสิทธิว่า เราเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น เป็นธรรมเนียมสำหรับเด็กๆ เป็นธรรมเนียมสำหรับคน ที่ยังไม่รู้ เป็นเพียงพิธีรีตอง; อย่างดีก็จะเป็นเพียงพิธีการที่ จะนำไปสู่ความรู้ คือจนกว่าเราจะรู้เรื่องอยู่ด้วยสติปัญญา

นั่นเอง. เพราะฉะนั้นเราอย่าไปนอนใจเสียว่า เราว่า พุทธซึ่ง
 สาระณัง คัจฉามิ เป็นต้น ก็พอแล้ว เราจะต้องทำให้รุ่งเรือง
 ไปตามลำดับด้วยปัญญา จึงจะเป็นสาวกของพระสัมมาสัม-
 พุทธเจ้าผู้รุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา ไม่ใช่รุ่งเรืองอยู่ด้วยอำนาจ
 วาสนาของกิเลส ซึ่งมันครอบงำอำยิจิตใจอยู่เป็นประจำวัน;
 เราจะต้องขวนขวายระลึกนึกถึงวิธีที่จะรุ่งเรืองด้วยปัญญา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี
 ล้วนแต่รุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา ทั้งนี้เพราะว่า ท่านสมบูรณ์
 ด้วยคุณธรรมอย่างหนึ่งเสมอกัน คือบวว่า วิชชาจะ-
 ระณะสัมปັນโน. เมื่อเราสวดพระพุทธานุ เราก็ต้องสวดว่า
 อิติปิ โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะ-
 ระณะสัมปັນโน สุคะโต โลกะวิทู เป็นลำดับไป; ใน
 บรรดาคุณเหล่านั้น มีคำว่า วิชชาจะระณะสัมปັນโน รวมอยู่
 ด้วย. นี่เป็นสิ่งที่เราต้องสนใจ เพราะเป็นเครื่องมือให้สำเร็จ
 ประโยชน์; ในการเป็นพระพุทธรเจ้าก็ดี ในการเป็นพระ-
 อรหันต์ก็ดี ในการเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ดีก็

ดี ล้วนแต่จะต้องรุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา.

คนสมัยนี้เขาอ้างตัวเองว่า มีการศึกษามาก ไปเรียนมาจากเมืองนอกเมืองนา แล้วรุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา; เขาว่าอย่างนั้น. แต่แล้วจะรุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญาจริงหรือไม่ ลองพิจารณากันดู. ถ้าปัญญานั้นจริง ก็คงจะทำให้ผู้นั้นให้มี ความสงบเย็นได้ ไม่มัวแต่ฟูๆเฟิบๆ อยู่ตามเดิม. บางทีก็ทำสิ่งที่ไม่น่าทำ ทั้งที่เป็นบุคคลที่ยอมรับกันว่ามี การศึกษา มาก มีปริญญา มีสิ่งต่างๆเป็นเครื่องรับรองว่ามีการศึกษา มาก, แต่ก็ยังทำสิ่งซึ่งไม่น่าทำ แต่ก็ยังเป็นทุกข์ทรมาน เหมือนกับตกนรกทั้งเป็นอยู่นั่นเอง; อย่างนี้จะเรียกว่า รุ่งเรืองด้วยวิชาหรือปัญญาไปไม่ได้.

คำว่าวิชาหรือปัญญาในพระพุทธศาสนานั้น มีความหมายไปถึงสิ่งที่จะทำให้เกิดความสงบเย็น ทั้งโดย ส่วนตัวและโดยส่วนรวม. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ยังมีแง่มุมที่ จะต้องศึกษาเกี่ยวกับข้อนี้อยู่มาก อยู่หลายอย่าง; โดยเฉพาะ คำว่า วิชาจะระณะสัมปันโน นี้ เป็นคำที่ทันสมัยที่สุด ทั้ง ที่กล่าวไว้ ๓ ไร่ ๓ งาน เมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว และอาจจะเป็น

คำที่มีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าด้วยก็ได้.

คำว่า วิชาจะระณะสัมปັນโน แปลว่า สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ. คำว่า “วิชา” แปลว่า ความรู้ คำว่า “จรณะ” แปลว่า การกระทำ. คำว่า “วิชา” ก็คือ วิชาการ, คำว่า “จรณะ” ก็คือวิธีการ; ท่านพึงดูให้ดี, อย่าเอา วิชาการ กับ วิธีการ ไปปนกัน. เช่นเดียวกับหลักเกณฑ์สมัยนี้ เรามี คำ ๒ คำ คือคำว่า technic ตรงกับคำว่าวิชาการ, และมีคำว่า technique นี้ตรงกับคำว่าวิธีการ; ทั้ง technic และ technique รวมกันแล้วจึงจะเป็น technical คือสิ่งที่ทำให้เกิดความสำเร็จได้. มีแต่วิชาการ ขาดวิธีการก็ไปไม่รอด; มีแต่วิธีการไม่มีวิชาการ ก็ไม่รู้อาจจะทำไปอย่างไร. มันต้องมีความถูกต้องและสมบูรณ์ทั้งวิชาการและวิธีการ คือทั้ง technic และ technique ดังที่กล่าวแล้ว คนสมัยนี้จึงทำงานก้าวหน้าไปตามที่เขาต้องการ; เช่น เกิดอะไรใหม่ๆ จนจะไปในอกโลก ไปโลกอื่น ไปดาวพระเคราะห์ดวงอื่นได้อย่างนี้ ก็เพราะสมบูรณ์ด้วย technic และ technique คือวิชาการ และวิธีการ ดังที่กล่าวแล้ว.

คำว่า “วิชา, วิชา” นี้ เป็นวิชาการ คำว่า “จรณะ” คือวิธีการ. คำว่า “จรณะ” แปลว่า การประพฤติ หรือการกระทำ หรือเครื่องประพฤติ หรือเครื่องกระทำ, ส่วน “วิชา” นั้นเป็นความรู้; วิชาจะระณะสัมปັນโน รวมกันแล้วก็แปลว่า สมบูรณ์ด้วยวิชาการและวิธีการ. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ และพระอรหันต์ทั้งหลายท่านจึงตัดกิเลสได้สิ้นเชิงและเป็นพระอรหันต์ได้ และพระสาวกทั้งหลายนอกนั้นแม้ที่ไม่เป็นพระอรหันต์ท่านก็เป็นพระสาวกที่ถูกต้องได้ คือมีกิเลสเบาบางลงตามลำดับๆ ก็ด้วยอำนาจแห่งวิชาจะระณะสัมปັນโน คือเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะนั่นเอง.

ด้วยเหตุนี้แหละจึงถือว่า คำๆ นี้ คือคำว่า วิชาจะระณะสัมปັນโน นี้ เป็นคำที่ทันสมัยอย่างยิ่ง แม้ได้กล่าวมาแล้วตั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว หรือหลายพันปีมาแล้ว มันก็ยังมีความหมายเดียวกัน ใช้ได้อย่างเดียวกัน และถูกต้องที่สุดอย่างเดียวกัน และจำเป็นอย่างยิ่งอย่างเดียวกัน เหมือนกับที่เรา กำลังรู้สึกกันอยู่ในสมัยนี้ว่าทำอะไรต้องเป็น

technical คือสมบรูณ์ด้วย technic และ technique ดังที่รู้จักกัน อยู่ก้องไปทั่วทั้งโลกแล้ว; แต่ก็ยังมีความโง่ในเรื่อง วิชา- จะระณะสัมปັນโน ของพระพุทธเจ้าอยู่นั่นเอง ไม่สนใจใน เรื่องวิชาการ และวิธีการ ชนิดที่จะช่วยทำโลกให้ดีขึ้น ประสบ สันติภาพอันถาวรได้.

เพราะไม่รู้จึงไม่ทำโลกนี้ให้เกิดความสงบได้ แต่กลับ ทำไปในการทำนองตรงกันข้าม คือใช้ technic และ technique เป็นไปในทางกวนโลกนี้ให้ระส่ำระสายยิ่งขึ้น ให้ยุ่งเหยิง ยิ่งขึ้น โลกของเราจึงมีภาวะที่ระส่ำระสายและยุ่งเหยิงยิ่งขึ้น จนเกินสติปัญญาของมนุษย์สมัยนี้ที่จะทำให้เกิดสันติภาพได้ อยู่นั่นเอง. คิดดูแล้วก็เป็นเรื่องที่น่าเวทนาสงสาร หรือเป็น เรื่องที่น่าเศร้า ที่มนุษย์กำลังหลับหูหลับตา เดินไปในทางที่ จะจมลงไป ในนรกในอบาย อย่างถูกเทคนิคที่สุด จึงได้รับ ผลสมใจหวัง ในการที่ต้องทนทุกข์ทรมานเห็นปานนี้.

เรามาระลึกรู้ถึงเหตุการณ์อันนี้กันในวันนี้ ซึ่งเป็น วันศกดิ์สิทธิ์คือวันมาฆบูชา ก็เพื่อว่า เราอย่าต้องเป็นเช่นนั้น เลย; เขาจะเป็นไปอย่างไรก็ตามใจเขา เพราะว่าเขามีสิทธิ

มีอิสระที่จะเป็นไปได้; แต่ว่าเราก็มีสิทธิมีอิสระที่จะเป็นมาได้ตามที่เราต้องการ คือสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะในทางที่จะเอาชนะกิเลสและความทุกข์นั้นเอง.

ที่นี้เกี่ยวกับวิชาที่เราจะต้องรู้เป็นข้อแรกนั้น ก็คือ หัวใจของพุทธศาสนาที่ว่า ทุกสิ่งยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ ไม่มีอะไรที่น่าเอนำเป็น คือไม่มีอะไรที่น่าไปยึดครองว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา และการดับความรู้สึกว่าตัวเราเสียให้สิ้นเชิงอย่าให้มีเหลือมันแหละ เป็นความเยือกเย็นอย่างยิ่ง. เราต้องรู้จนกระทั่งว่า เราไม่กล้ายึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวเราหรือของเรา เพราะว่าเราไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดว่าเป็นตัวเรา ว่าเป็นของเราเข้าเมื่อไร มันก็ตบหน้าเราทุกที ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง คือ ร่ำร้อนบ้าง, มีดมัวบ้าง, หม่นหมองบ้าง, เสียดแทงบ้าง, กลัดกลุ้มบ้าง เป็นเรื่องนรกทั้งเป็นอยู่ในจิตใจทั้งนั้น. ดังนั้นเราจึงไม่ยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวเราหรือของเรา, แต่แล้วเราก็เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ไปตามทีควรที่จะเกี่ยวข้อง

เพราะว่าธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติบังคับไว้แบบนี้
เอง.

สิ่งต่างๆ นี่เป็นสมบัติของธรรมชาติ เราคล้ายกับว่า
ยืมมาสมมติว่าเป็นของฉัน ว่าเป็นตัวฉัน เช่นยืมสิ่งซึ่ง
ประกอบกันเข้าเป็นร่างกายนี้จากธรรมชาติ มาสมมติว่าเป็น
“ตัวฉัน” แล้วก็ยืมนั่นยืมนี้มาสมมติว่าเป็น “ของฉัน” เป็น
บุตรของฉัน เป็นภรรยาของฉัน เป็นสามีของฉัน เป็นทรัพย์
สมบัติของฉัน เป็นที่ดินของฉัน พูดยไปตามภาษาคน โง่
อย่างดีก็ต้องเรียกว่าภาษาคน, แต่ไม่ใช่ภาษาธรรมะ ไม่ใช่
ภาษาความจริง; ในใจของเราก็จะต้องรู้ความจริงว่า มันเป็น
อย่างไร คือ มันเป็นสมบัติของธรรมชาติ เป็นของใคร
ไม่ได้; พอคิดว่าจะเป็นของเราเท่านั้น ก็หนักใจขึ้นมาทันที
พอฝืนปฏิบัติไปในลักษณะที่เป็นของเรา มันก็ตบหน้าเอา
เพราะว่าเราเป็นคนคด โกงเราเป็นคนไม่ซื่อตรง,
เพราะฉะนั้นแหละท่านจึงสอนไว้เป็นหลักว่า สิ่งทั้งปวงไม่
ควรยึดมั่นถือมั่น.

พระพุทธเจ้าท่านถือว่า ประโยคสั้นๆ ประโยคนี้เป็น

หัวใจของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ท่านจึงตรัสตอบคำถามของผู้ที่มาถามว่า อะไรเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ว่า สัพเพ ธัมมา นาลัง อะภินิเวสายะ-สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใครๆไม่ควรยึดมั่นถือมั่น: นั่นเป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

ทีนี้เราต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งที่แท้ไม่ใช่เป็นตัวเราหรือเป็นของเรา แต่เราไม่รู้มาก่อน เราก็จะต้องทนรับการลงโทษ คือถูกมันตบหน้าเอาบ่อยๆ; จนกว่าจะรู้ว่า อ้อ, มันไม่ใช่ของเรา และไม่ใช่ตัวเรา. แต่แล้วในที่สุดเราก็ยังต้องพูดว่า “ตัวเรา” ว่า “ของเรา” อยู่ดี เพราะมันเป็นภาษาพูดของชาวบ้าน. ถึงแม้พระพุทธเจ้าหรือแม่พระอรหันต์ ท่านก็ต้องพูดภาษาชาวบ้าน ว่าตัวเรา ว่าของเรา เหมือนกัน; แต่ว่าท่านพูดอย่าง “ปากอย่าง-ใจอย่าง” ท่านพูดว่าตัวเรา แต่ในใจของท่านไม่ใช่ถือว่าตัวเรา, ท่านพูดว่าของเรา แต่ในใจของท่านไม่ได้ยึดถือว่าของเรา. ดังนั้นเราเห็นได้ว่า ท่านพูดอย่างที่เราเรียกว่าปากอย่างหนึ่งใจอย่างหนึ่งไม่ตรงกัน. แต่พวกเราไม่เป็นอย่างนั้น พวกเราโง่มาก ในข้อที่ปากกับใจเหมือนกัน คือเมื่อพูดว่า ตัวตน-ตัวเราก็

เป็นตัวเราจริงๆ, เมื่อพูดว่าของเราก็เป็นของเราจริงๆ; อย่าง
นี้มันไม่ใช่สติปัญญาหรือพูด แต่มันเป็นความโง่หรือกิเลส
เป็นผู้พูด. ดังนั้นมันจึงไม่ใช่คำพูดของสติปัญญา, เป็น
ความเขลา เป็นความเข้าใจผิดพูด มันจึงมีปากกับใจตรงกัน
แท้ เพราะมันเขลา มันโง่ตลอดกาล ตลอดต้นตลอดปลาย.

นี่พระอรหันต์หรือพระอริยเจ้าท่านรู้ ท่านก็เลยพูด
แต่ปาก, ใจไม่เป็นไปอย่างนั้น. ถ้าเราจะเป็นลูกศิษย์ของท่าน
เราก็ต้องหัดเป็นคน“ปากอย่าง-ใจอย่าง”เสียบ้าง คือเมื่อปาก
พูดว่า เงินของฉัน บ้านของฉัน ทองของฉัน อะไรอย่างนี้
ในใจอย่าไปยึดมั่นอย่างนั้น อย่าไปสำคัญมั่นหมาย อย่าง
นั้น คงมีสติสัมปชัญญะรู้ว่า มันเป็นของธรรมดาอยู่
ตามเดิม. เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับนี้ ก็ไม่ใช่เรา ก็คือร่างกาย
จิตใจที่เป็นของธรรมชาติอีกนั่นเอง เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่ง
ที่เรียกว่าธรรมชาติ เช่น หาอาหารกิน ก็กินเข้าไป แล้วก็
เจริญเติบโต แล้วก็กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในลักษณะที่ควร
ทำ อย่างนี้, ถ้ารู้สึกตัวอยู่อย่างนี้ ก็จะไม่เป็นทุกข์มากมาย
เหมือนเดี๋ยวนี้ แล้วบางทีก็จะแสวงหาแต่เท่าที่จำเป็น เท่าที่

สมควร ไม่ละโมภโลภมากเหมือนคนเดี๋ยวนี๊ ซึ่งกลายเป็นเปรตไปหมดแล้ว เพราะว่ามีความอยากมากมายหลายร้อยหลายพันเท่า หลายหมื่นเท่า หลายแสนเท่าของความจำเป็น มันก็หาไม่ทัน มันก็หิวเรื่อย มันก็กระหายเรื่อย. นี่คือนิยามของความจำเป็นเปรตที่เห็นอยู่ทั่วไปในโลกนี้ เป็นโลกของเปรตไปอย่างแท้จริง มันก็หาสาวกของพระอริยเจ้ายากขึ้นทุกที.

ถ้าเราจะกู้สถานการณ์อันนี้ไว้ให้ได้ ก็จงทำจิตใจให้เป็นไปตามร่องรอยของพระพุทธเจ้า หรือของพระพุทธศาสนา คือไม่ยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความโลภ หรือด้วยกิเลส ถ้าต้องกระทำ ก็กระทำไปด้วยสติปัญญา แล้วก็กระทำแต่พอสมควร. ข้อนี้ไม่ใช่สอนให้หาเช่ากินค้ำ หาค้ำกินเช่า, เราจะสะสมบ้างก็ได้ แต่ในลักษณะที่พอสมควร แก่การที่ว่ามนุษย์คนหนึ่งควรจะสะสมไว้สักเท่าไร, อย่าให้มันมากมายไม่มีขอบเขตจนผู้อื่นเดือดร้อน จนคนมีสติปัญญาน้อยเดือดร้อน, จนเกิดลัทธิไม่พึงปรารถนา เช่นลัทธิคอมมิวนิสต์ขึ้นมาในโลกนี้ เป็นต้น นั่นแหละคือลัทธิของ

พวกเปรตได้ก่อกำเนิดขึ้น คือพวกที่ละโมภโลภลาภยิ่งกว่าร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า แสนเท่า คุณจึงเอาประโยชน์ในที่ต่างๆ ไป มาเป็นของตัว ด้วยความฉลาดที่เรียกว่า เฉโก ไม่ใช่ปัญญา ไม่ใช่วิชา, เรียกว่าเฉโกในคำภาษาบาลี แปลว่า ปัญญา ชนิดที่จะเอาเปรียบผู้อื่น. ในที่สุดก็เกิดความปั่นป่วนกัน ขึ้นมาทั้งโลก เพราะว่าในโลกของบุคคลผู้ยึดมั่นถือมั่นไป เสียหมดแล้ว เป็นความทุกข์ตั้งแต่ต้นจนปลาย. นี้เรียกว่าไม่มีวิชา ไม่มีปัญญาที่เป็นของพระอริยเจ้า.

ถ้าจะให้มีความเป็นปัญญาของพระอริยเจ้า ก็ต้องรู้สิ่งที่เป็นความจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือสิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติ นั่นเอง ไม่มีอะไรที่ควรที่จะยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นตัวตนหรือ เป็นของของตน แต่ก็ยังมีคนยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน ว่าของตนอยู่เรื่อยไป.

แม้พวกพุทธบริษัทบางพวก ก็ยกหูชูหางอยู่ในที่ต่างๆไป ว่าพระพุทธเจ้าของฉัน ว่าพุทธศาสนาของฉันดีกว่า ศาสนาของคนอื่น; คนพวกนี้ไม่ใช่พูดปากอย่าง-ใจอย่าง

พูดปากกับใจตรงกันทีเดียว พูดด้วยกิเลสว่าพระพุทธเจ้า
 ของฉัน ว่าศาสนาของฉัน ศาสนาของฉันดีกว่าศาสนาของ
 คนอื่น อย่างนี้เป็นต้น. เห็นได้ชัดที่ว่ามีความยึดมั่นถือมั่น
 ว่ามีศาสนาของเรา มีศาสนาของเขา มีศาสนาของคนอื่น
 เกิดความรู้สึกเป็นศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนา
 พราหมณ์ ศาสนาอิสลาม มากมายหลายศาสนา แล้วก็
 มองดูกันด้วยสายตาที่เป็นศัตรูกัน คิดนึกถึงกันด้วยจิตใจที่
 เป็นศัตรูกัน อย่างนี้แล้วจะเรียกว่า พุทธบริษัทได้อย่างไร
 เพราะไม่ประกอบไปด้วยปัญญาของพระพุทธเจ้าเสียเลย.
 ดังนั้น ควรจะพิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่า ศาสนากันเสียบ้าง
 เพราะว่าวันนี้ก็เป็นวันสำคัญของศาสนา แล้วเราก็เรียกว่า
 วันนี้ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสิ่งที่เรียกว่า หัวใจของ
 ศาสนา.

เราควรจะพิจารณากันดูว่า สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนานั้น เป็น
 อย่างไร? และเป็นพุทธศาสนาของเราพวกเดียวกันนั้น
 หรือไม่? อยากจะขอรับรอง ให้ตั้งข้อสังเกตมาตั้งแต่ต้นว่า
 เราารู้สึกว่าพุทธศาสนาของเรา, ศาสนาของเราถูกต้อง

ศาสนาของคนอื่นผิด, ศาสนาของเราเท่านั้นที่ดี ที่ควรแก่ การที่จะมีอยู่ในโลก อย่างนี้เป็นต้น. ถ้าใครมีความคิดอย่างนี้ ก็แปลว่า คนนั้นยังรู้จักเปลือกของศาสนาเท่านั้นเอง ไม่ รู้จักเนื้อแท้ของศาสนา เพราะว่าศาสนาสอนเรื่องความไม่ ยึดมั่นถือมั่นด้วยกันทั้งนั้นไม่ว่าศาสนาไหน เพียงแต่ว่าไม่ สอนมากเท่ากันเท่านั้นเอง แต่ว่าสอนไปแนวเดียวกัน คือ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในทางที่จะเป็นตัวตนหรือของตน หรือเห็น แก่ตน.

ศาสนาคริสต์นิกายก็มีสอนมาก เรื่องความไม่ยึดอะไร ไว้เป็นตัวตนหรือเป็นของตน ไม่ให้เห็นแก่ตน ให้เห็นแก่ ผู้อื่นยิ่งกว่าตน และอะไรๆก็ให้ยกไปเป็นของพระเจ้าเสีย หมด ไม่มีของตนเหลืออยู่เลย; อย่างนี้ก็ถือว่าไม่ยึดมั่นตัวตน หรือของตนเหมือนกัน แต่เขาพูดอธิบายอีกวิธีหนึ่งเท่านั้น.

แม้ศาสนาอิสลาม ถ้าดูถึงเนื้อแท้ของศาสนา ก็มุ่ง- หมายที่จะให้คนรักใคร่กันไม่เอาเปรียบกัน แต่ใช้วิธีการที่ รุนแรง ที่จะบีบบังคับให้เป็นเช่นนั้น คนก็ไปเพ่งเล็งกัน ตรงที่วิธีการรุนแรง ก็เลยเห็นเป็นของโหดร้ายทารุณไป.

เราจะต้องเห็นอกเห็นใจ ว่าในสถานที่แห่งหนึ่ง ในสมัยหนึ่ง ยุคหนึ่งนั้น คนบางคนต้องใช้วิธีการที่รุนแรง เขาจึงจะเกิดการเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงได้ พระศาสดาองค์นั้น ย่อมรู้ดี จึงได้ใช้วิธีการนั้น. วิธีการรุนแรงนั้น ก็เพื่อจะบังคับให้คนไม่เห็นแก่ตน ให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อย่างนี้เป็นต้น. ท่านลองคิดว่า ศาสนาอิสลามบัญญัติไว้ เพียงแต่ยอมให้ยืมเงิน ไม่ให้มีการกู้เงินเอาดอกเบี้ยเป็นอันขาด, ศาสนาอื่นๆ อยู่ในลักษณะที่ว่า ให้กู้เงินในลักษณะที่ขูดรีดเอาดอกเบี้ยแพงๆ, แล้วศาสนาไหนจะดีกว่ากัน.

หรือการที่ ศาสนาอิสลามไม่ให้สร้างรูปปฏิมาขึ้นมา ยึดมั่นถือมั่นเป็นองค์พระศาสดา เช่นเดียวกับพุทธศาสนา ในตอนแรกๆ ก็ไม่มีรูปปฏิมาสำหรับยึดมั่นถือมั่น; แต่เดี๋ยวนี้ ก็เหลืออยู่แต่ศาสนานี้ที่ไม่ให้สร้างรูปปฏิมาขึ้นมายึดมั่นถือมั่น. เราควรจะมองกันในแง่นี้บ้าง จึงจะเห็นว่า ศาสนาทุกศาสนานั้น ก็มีความหวัง มีความตั้งใจ มีเจตนา ที่จะสอนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น.

แม้ที่สุดแต่ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู เราอย่าไป
เอาเปลือก ไปเอากระพี้ หรือเอาส่วนที่เป็นเนืองอก เนื้อร้าย
พอกพูนออกไป; เอาเนื้อแท้แล้ว ก็เป็นศาสนาที่สอนให้สละ
ทุกสิ่งแก่พระเป็นเจ้าเหมือนกัน ให้เชื่อฟังพระเป็นเจ้า อย่า
มีอะไรเป็นตัวตนหรือเป็นของตน ถ้าจะมีตัวตน เป็นของ
ตนให้เอาธรรมะเป็นตัวตน อย่าเอาเนื้อหนังร่างกายจิตใจนี้
เป็นตัวตน ก็เป็นการบรรเทาความเห็นแก่ตนได้.

ทีนี้เรามาดูกันที่เปลือก แล้วเราก็มีความอิจฉาริษยา
เป็นต้นทุน เราก็ดูแต่ส่วนที่เปลือกที่มันยิ่งแตกต่างกันออกไป
ไกลออกไป ไกลออกไป ไกลออกไป มันก็มีหลายศาสนา
จนเข้าหน้ากันไม่ได้ จนรังเกียจเกลียดชังกัน. พระพุทธเจ้า
ท่านไม่ได้สอนอย่างนี้ ท่านไม่ได้สอนให้ยกตนข่มท่าน
อย่างนี้ ท่านสอนให้ประพฤติปฏิบัติ เพื่อทำลายความยึด-
มั่นถือมั่นว่าตัวตนเสีย; เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นตัวตนแล้ว ก็ไม่
มีโอกาสจะทำความผิดอย่างอื่น หรือทำความชั่วอย่างอื่น
ไม่มีทางที่จะยกตนข่มผู้อื่นได้โดยแน่นอน. นั่นแหละคือ
ตัวธรรม ธรรมะแท้ ซึ่งมีอยู่ในศาสนาทุกศาสนา; และพอ

เรามามองเห็นว่านี่เป็นธรรม นี่ไม่ใช่ศาสนาแล้ว สิ่ง
เรียกว่าศาสนาก็เลือนหายไป เหลืออยู่แต่ธรรม.

ทีนี้เราดูอีกทีว่า ธรรมนี่คืออะไร? ธรรมนี่คือตัว
ธรรมชาติ คือตัวกฎของธรรมชาติ ตัวหน้าที่ที่มนุษย์จะต้อง
ทำตามกฎธรรมชาติ และผลที่จะได้รับตามธรรมชาติ :
อะไรๆ ก็ล้วนแต่เป็นธรรมชาติ สิ่งทีเรียกว่าธรรมก็หายไป
เหลืออยู่แต่ธรรมชาติหรือสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ สิ่งที
เรียกว่าศาสนาก็หายไป สิ่งทีเรียกว่าธรรมะก็หายไป เหลืออยู่
แต่ธรรมชาติ ไม่มีศาสนาแล้ว. พูดอย่างนี้ฟังไม่ถูก ก็จะ
เป็นผลร้ายอยู่เหมือนกัน คือเข้าใจไปว่าไม่มีศาสนา ใน
ลักษณะที่ไม่ต้องถือศาสนาอะไรเลย. แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ไม่มี
ศาสนานั้นแหละ คือศาสนาแท้จริง ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าอะไร
เป็นอะไรนั้นแหละ คือศาสนาพุทธที่แท้จริง ถ้าไปยึดมั่น
อะไรเป็นอะไรเข้าแล้ว มันเป็นพุทธศาสนาไปไม่ได้.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องพูดในลักษณะที่ “ปากอย่าง-ใจ
อย่าง” ไปตามเดิม เราจะเอ่ยชื่อว่าศาสนาก็ไม่รู้สักยึดมั่น
ถือมั่น จะเอ่ยชื่อว่าธรรม ธรรมะ เราก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น

เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้แล้วว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”. แม้เราจะเอ่ยชื่อว่า ธรรมชาติ เราก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นธรรมชาตินั้น ว่าเป็นตัวตนหรือของตน, ให้คงเป็นไปแต่ธรรมชาติแท้. เมื่อเป็นดังนี้สิ่งที่เรียกว่าศาสนาก็หายไปเอง แล้วมันจะมีมาหลายศาสนา มาขบกัดพืดเหวี่ยงกัน ด้วยความยึดมั่นถือมั่นเหมือนสมัยนี้ได้อย่างไรได้เล่า.

เรามองเห็น คนที่เข้าใจผิดในเรื่องศาสนา, เข้าใจผิดในเรื่องศาสนาแล้ว ก็ยอมเข้าใจผิดต่อศาสนาของตนเองด้วย แล้วก็มองเห็นศาสนาอื่นเป็นศัตรูด้วย แล้วก็มุ่งทำลายซึ่งกันและกัน หรือเอาเปรียบกัน หรือจะข่มขู่กัน ไม่กระทำไปในลักษณะที่เป็นเพื่อนกัน เพื่อทำโลกนี้ให้มีความสงบสุขเลย นั่นคือคนบ้าศาสนา. ศาสนาของคนบ้าศาสนาจะเป็นศาสนาไปไม่ได้ มันก็เป็นความบ้าของเขาเองไปตามเดิม.

พุทธศาสนาของเรามีหลักเป็นเนื้อแท้อยู่ที่ ความไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด โดยความเป็นตัวตน-ของตน. ข้อนี้

อยากจะยกตัวอย่างกันสักหน่อยถึงวัตถุ ทางวัตถุ ว่าถ้าเราจะมองดูน้ำ เราก็เห็นว่า มีหลายน้ำ คือน้ำบ่อ, น้ำหนอง, น้ำคลอง, น้ำฝน, น้ำประปา, น้ำในส้วม, น้ำในคูโสโครก, น้ำอุจจาระ, น้ำปัสสาวะ; มีหลายน้ำไม่เหมือนกัน. เราเป็นคนสะเพร่า เป็นคนโง่ เป็นคนเหลวเรือ มองมันหยาบๆ ผิวๆ เฝินๆ จึงเห็นเป็นอย่างนั้น. หารู้ไม่ว่า ในน้ำทุกชนิดนั้นมีน้ำบริสุทธิ์; ส่วนสิ่งที่ยังสกปรกที่มาทำให้น้ำเปลี่ยนแปลงไปนั้น นั้นไม่ใช่ น้ำ เช่นว่าน้ำบริสุทธิ์ เอาอุจจาระ ปัสสาวะละลายลงไป มันก็เป็นน้ำอุจจาระ แต่อุจจาระนั้น ไม่ใช่ น้ำ น้ำนั้นคงเป็นน้ำบริสุทธิ์อยู่ตามเดิม.

เราต้องมองดูด้วยปัญญาจึงจะเห็นว่า ในน้ำทุกชนิด ในสิ่งที่เราเรียกกันว่าน้ำทุกชนิด จะมีน้ำบริสุทธิ์อยู่ในนั้น ส่วนของนอกนั้นมันไม่ใช่ น้ำ เป็นดินบ้าง เป็นโคลนบ้าง เป็นฝุ่นละอองบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง เป็นเนื้ออย่างอื่นปนลงไป ในน้ำ ทำไมเราไปเรียกสิ่งนี้ว่าน้ำด้วยเล่า. ถ้าเรามองดูแต่น้ำ เราก็จะเห็นว่า มีน้ำบริสุทธิ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่น ในน้ำฝน เอาฝุ่นละอองออกเสีย ก็คือน้ำกลั่นบริสุทธิ์;

น้ำในคลอง เอาโคลน เอาดินอะไรออกเสีย ก็คือน้ำกลั่น บริสุทธิ์; แม้แต่น้ำอุจจาระปัสสาวะ เอาส่วนนั้นออกเสีย ก็เหลือแต่น้ำกลั่นบริสุทธิ์. เราจึงเห็นว่าในนั้นมีน้ำอย่าง เดียวกันคือน้ำกลั่นบริสุทธิ์ เดียวนี้ เราก็มิน้ำๆ เดียว.

ทีนี้เราคว้าน้ำให้ลึกไปกว่านั้น ตามภาษาวិทยาสาสตร์ที่ เราเรียนกันอยู่ทุกคน ว่า เอชทูโอ (H_2O) ไฮโดรเจน (H) สอง ออกซิเจน (O) หนึ่ง นี่น้ำบริสุทธิ์มีแต่เพียงเท่านั้น. เมื่อเรามีปัญญา มีสายตามองดูมาถึงขนาดนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าน้ำ ก็หายไปอีก เหลืออยู่แต่ไฮโดรเจน (H) สอง ออกซิเจน (O) หนึ่ง น้ำหายไปไหนแล้วไม่รู้ นี่คือความจริงในขั้นนี้ เหลืออยู่แต่ธาตุแท้สองอย่าง.

ทีนี้เราจะดูกันอีกด้วยปัญญามากไปกว่านั้นอีก ว่าใน ไฮโดรเจนหรือออกซิเจนอนุปรมาณูหนึ่งๆนั้น มันมีอะไร อีก? ดูไปอีก ยิ่งดูไปในที่สุดก็ไปจบลงที่ความว่าง ก็ เป็นอันว่าไม่มีอะไรนอกจากความว่าง สิ่งที่เราเรียกว่าน้ำก็ หายไปแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าออกซิเจน ไฮโดรเจน ก็หายไปแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าอนุ หรือปรมาณูก็หายไปแล้ว เหลืออยู่แต่ความ

ว่าง. นี่มันเป็นสิ่งเดียวกันหรือเปล่า จะเห็นได้ว่ามันเป็นสิ่งที่
 เดียวกันหมดทั้งรูปธรรม และนามธรรม ในทางจิตใจไล่ไป
 ก็ไปจบลงที่ความว่าง ในทางร่างกายไล่ไปก็ไปจบลงที่
 ความว่าง; จึงเป็นอันว่า ในทางวัตถุก็ดี ในทางนามธรรม
 หรือจิตใจก็ดี มีเนื้อแท้คือความว่าง, แล้วจะเอาอะไรมา
 เป็นตัวเป็นตนสำหรับวิวาทกัน.

เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน” นั้น เป็นแต่ผีปีศาจ
 ชนิดหนึ่ง หลอมตัวขึ้นมาจากความโง่ของจิตใจที่ไม่
 ประกอบไปด้วยความรู้ มันจึงมีขึ้นมา สำหรับเป็นนั่น
 เป็นนี่ เป็นตัวฉัน เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ แล้วก็ยึดมั่นถือ
 มั่นในความเอร็ดอร่อย ทางเนื้อ ทางหนัง ทางตา ทางหูที่เกิด
 จากสิ่งเหล่านั้น เอาสิ่งเหล่านั้นเป็นความจริง. คนที่บูชา
 เงินก็เพื่อไ้ความเอร็ดอร่อยทางวัตถุ ทางเนื้อ ทางหนัง;
 คนที่บูชาเกียรติยศชื่อเสียง อำนาจวาสนา ก็เพื่อจะใช้สิ่ง
 เหล่านั้นเป็นเครื่องมือหาความเอร็ดอร่อยทางวัตถุ ทางเนื้อ
 ทางหนัง.

เพราะเหตุฉะนั้นเอง พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลฉลาด

ที่สุดในโลก จึงได้ชำระบุญไปยังเวทนา คือเวทนาที่เป็นความ
เอ็ดอรร้อยทางเนื้อ ทางหนัง คือทางตา ทางหู ทางจมูก ทาง
ลิ้น ทางกาย ทางใจนั่นเอง ว่านั่นแหละเป็นตัวการสำคัญที่
หลอกหลอนคน ให้คนยึดมั่นถือมั่น แล้วเกิดกิเลสนานา
ประการขึ้นมา แล้วก็ทำตามอำนาจกิเลส ซึ่งเป็นการ
เบียดเบียนตนเองด้วย เบียดเบียนผู้อื่นทุกๆ คนด้วย. นี่
เรียกว่า ฝัปปิศาจได้เกิดขึ้นมาอย่างไม่น่าจะเกิด แล้วก็
ครอบงำโลกนี้ให้เป็นไปอย่างนี้.

พระอรหันต์ทั้งหลายท่านประชุมกันแล้ว ท่านพูด
เรื่องอะไร? ก็ท่านพูดเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็น
หัวใจของพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวเอาไว้ข้างต้น ซึ่งจะได้
พิจารณากันต่อไป แต่อย่าเอาไปปนกันจนสับสน; ในเมื่อ
พูดว่าไม่มีศาสนานั้น เรียกว่าพูดภาษาธรรมะ, เมื่อพูดว่ามี
พุทธศาสนาและมีหัวใจพุทธศาสนานั้น เรียกว่าพูดภาษาคน.
คำพูดภาษาคนนี้ คือตามภาษาคนธรรมดา เป็นความจริง
อย่างสมมติ; พูดอย่างภาษาธรรมนั้น พูดภาษาพระอริยเจ้า
พูดภาษาความจริงแท้.

เราจะวิจารณ์กันต่อไปถึง “ภาษาคน” และ “ภาษาธรรม” ถ้าพูดภาษาคน ก็มีพระพุทธ มีพระธรรม พระสงฆ์; ถ้าพูดเป็นภาษาธรรมก็ไม่มี กลายเป็นของสิ่งเดียวกัน. ทีนี้วิจารณ์หนักขึ้นไปอีก พระพุทธเจ้าก็จะไปเหลือแต่ธรรมชาติ พระธรรมก็จะเหลือแต่ธรรมชาติ พระสงฆ์ก็จะเหลือแต่ธรรมชาติ ไม่มีพระพุทธเจ้า ไม่มีพระธรรม ไม่มีพระสงฆ์ทั้งอย่างภาษาคนหรือภาษาธรรมที่เรียกแต่ว่าธรรมล้วนๆ ไปเสียอีก ไปเหลืออยู่แต่ความว่างในที่สุด เป็นธรรมชาติสูงสุด เป็นธรรมชาติที่เด็ดขาด เฉียบขาดที่สุด คือความว่าง; ไม่มีอะไรที่จะจริง จะแท้ ยิ่งไปกว่าความว่าง คือว่างจากตัวตน-ว่างจากของตน.

เมื่อเราเข้าถึงความจริง คือความว่างไม่ได้ ก็ต้องไปหลงเอานั่นเอานี้มาเป็นตัวตนเข้าจนได้ เหมือนกับที่เรากำลังหลงอะไรว่าเป็นตัวเป็นตน ซึ่งทุกคนย่อมรู้อยู่แก่ใจตนเองอยู่ดีแล้วโดยไม่ต้องพูดกันอีก. เพราะฉะนั้นถ้าเราจะถือเอาประโยชน์จากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแล้ว เราต้องพิจารณาพร้อมๆ กันไป ทั้งภาษาคนและภาษาธรรม คือทั้ง

ภาษาสมมติและภาษาความจริง; คือถ้าจริงอย่างหนึ่งก็จริงอย่างสมมติ จริงอีกอย่างหนึ่งก็จริงอย่างปรมาตม คืออย่างจริงแท้.

เมื่อเราพูดว่า ตามกฎหมายแล้ว ที่ดินผืนนี้เป็นของเรา, นี่เป็นความจริงอย่างสมมติ; เมื่อเราพูดว่าที่ดินหรืออะไรก็ตามเป็นของใครไม่ได้ เป็นของธรรมชาติ, นี่เราเรียกว่า พูดความจริงอย่างปรมาตม. เมื่อเราพูดด้วยความรู้สึกที่มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้แล้ว เราก็มีสติสัมปชัญญะที่จะไม่ยึดมั่นถือมั่นได้โดยแน่นอน, และเราก็จะเป็นคนพูด “ปากอย่าง-ใจอย่าง” เหมือนพระอรหันต์หรือเหมือนพระพุทธเจ้าได้. ปากพูดว่าอย่างไร แต่ใจไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอย่างนั้น เราก็เป็นคนที่ไม่มีความทุกข์เลย. เราก็ได้รับประโยชน์เต็มที่ จากการที่มีพระพุทธเจ้าอยู่ มีพระอรหันต์อยู่ในโลกนี้.

ถ้าเราพูดว่า “หัวใจของพุทธศาสนา” เราก็พูด “ภาษาคน” พูด “ภาษาสมมติ” สำหรับเราจะได้พูดกันรู้เรื่อง เพราะเราต้องพูดกับคนโง่ เราก็ต้องพูดภาษาคคนโง่ คนโง่

จึงจะฟังรู้เรื่อง เพื่อให้คนโง่ค่อยรู้จักตัวเองขึ้นมาตามลำดับ จนเป็นคนฉลาด แล้วทีหลังเราจึงค่อยพูดกันด้วยภาษาของ คนฉลาด คือภาษาของพระอริยเจ้า หรือพระอรหันต์ หรือ พระพุทธศาสนา.

เพราะฉะนั้นเราจึงพูดกัน ๒ ภาษาเรื่อยๆ ไป คือ ภาษาคนอย่างหนึ่ง, ภาษาธรรมอย่างหนึ่ง. เมื่อเราเป็นปุถุชน มากเกินไป ก็พูดภาษาคนกันมากๆ; แต่พอเป็นผู้ลึ้มหูลึ้มตา สว่างไสวขึ้นมาบ้าง ก็พูดภาษาธรรมะได้มากขึ้น จนกระทั่ง เรารู้ทั้ง ๒ ภาษา สามารถพูดให้ถูกต้องทั้ง ๒ ภาษา : นั่นแหละคือเราเป็นสาวกที่แท้จริง ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว.

เพราะฉะนั้น ทุกคนจะต้องรู้ภาษาธรรมะกันเสียบ้าง รู้ภาษาธรรมะเพิ่มขึ้น ให้พอสมสัดส่วนส่วนกันกับภาษาคนที่ รู้มากเกินไป. ถ้าไม่รู้ภาษาธรรมะหรือภาษาธรรมเสียเลย แล้ว คนก็จะถอยหลังลงไปเป็นสัตว์; แม้แต่จะเป็นคนก็เป็น ไม่ได้ เพราะถ้าพูดกันแต่ภาษาคน ยึดมั่นถือมั่นเต็มที่ตาม ภาษาคนแล้ว ก็จะมีจิตใจอย่างสัตว์ ก็มีความเป็นสัตว์อยู่

ในคน. นี่เป็นสิ่งที่เป็อันตรายมากเกินไป.

ขอได้ตั้งอกตั้งใจคิดนึกกันเสียใหม่ว่า เราต้องรู้ภาษา
 ธรรมกันบ้างแล้ว อย่ารู้แต่ภาษาคนกันนักเลย, อย่างน้อย
 ก็ต้องรู้ ภาษาคนกับภาษาธรรม ให้ได้สัดส่วนกันไป, เพื่อ
 ว่าจะจะได้พูด ได้คิด ได้นึก ได้กระทำโดยไม่มีการยึดมั่นถือ
 มั่น, แม้เราจะต้องพูดด้วยภาษาของคนยึดมั่นถือมั่น เราก็
 พูดแต่ปาก แต่ใจของเราไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นแต่ประการใด.
 เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ในใจนั้นก็เต็มไปด้วยธรรม; เมื่อเต็ม
 ไปด้วยธรรมแล้ว ธรรมะนั้นจะคุ้มครองไม่ให้มีความทุกข์,
 ไม่ให้มีความยากลำบาก ไม่ต้องฟูๆเฟิบๆ, แต่ว่าจะเป็น
 ความสงบ สะอาด สว่างอยู่ในเนื้อในตัว.

สิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติดกับสิ่งที่เรียกว่าธรรมนั้น เป็น
 สิ่งเดียวกัน ซึ่งได้เคยอธิบายไว้ในที่อื่นๆ มามากมายหลาย
 ครั้งหลายหนแล้วว่า ธรรมนั้นคือธรรมชาติ ไม่มีอะไรที่
 ไม่ใช่ธรรมชาติ และก็ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรม เพราะว่า
 “ธรรม” ก็คือ ธรรมชาติ “ธรรมชาติ” ก็คือ ธรรม; แต่เรา
 มารู้จัก “ธรรม” แต่เพียงบางสัดบางส่วน เช่นรู้แต่เพียงว่า

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “ธรรม”. สำหรับภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต คำนี้มันหมายถึงทุกสิ่งรวมทั้งคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วย; หรือจะกลับกันเสีย ก็ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ท่านสอนเรื่องทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไรเลย ก็คือสอนธรรมชาติทุกสิ่ง-ธรรมชาติส่วนที่เปลี่ยนแปลง กับธรรมชาติส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลง : เมื่อพูดอย่างนี้มันก็หมดแล้ว มันไม่มีอะไรเหลือ เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติ นั้นก็มีเพียงสองอย่างนี้เท่านั้น.

ธรรมชาติที่มีการปรุงแต่ง กับธรรมชาติที่ไม่มีการปรุงแต่ง พูดอย่างนี้มันก็หมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว; แต่ว่าเราอาจจะแจกแจงเป็นอย่างอื่น เพื่อการศึกษาได้อีกมากมาย เช่นว่า ตัวธรรมชาติแท้ๆ นั้นอย่างหนึ่ง, แล้วกฎของธรรมชาตินั้นก็อีกอย่างหนึ่ง แต่กฎของธรรมชาติ ก็คือธรรมชาติอีกนั่นเอง ไม่ไปไหนเสีย, ที่นี้หน้าที่ที่มนุษย์ต้องปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ มันก็คือธรรมชาติอีก เพราะว่าตัวมนุษย์ ก็คือธรรมชาติ จิตใจของมนุษย์ ก็คือธรรมชาติ ต้องกระทำไปตามกฎก็คือธรรมชาติ ฉะนั้นหน้าที่ที่จะต้อง

ทำไปตามกฎ ก็เป็นธรรมชาติในทางนามธรรมอีกอย่างหนึ่ง, ที่นี้แม้จะมีผลอะไรเกิดขึ้นมา ก็คงเป็นตามกฎของธรรมชาติ มันก็ยังคงเป็นธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง หรือไม่เปลี่ยนแปลง ที่ปรุงแต่งหรือไม่ปรุงแต่ง อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เป็นธรรมดา ดังนี้. เพราะฉะนั้นจึงไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ.

เมื่อพูดความจริงในภาษาธรรมะ ภาษาบาลี ภาษาพุทธศาสนาแล้ว ใช้คำว่า “ธรรมชาติ” นี้แหละเป็นคำกลาง เป็นคำรวม หมายถึงสิ่งทุกอย่าง; เช่นพูดว่าธรรมชาติที่เป็นทุกข์ ธรรมชาติที่เป็นสุข ธรรมชาติที่เป็นไม่ทุกข์ไม่สุข, หรือธรรมชาติที่เป็นเหตุ ธรรมชาติที่เป็นผล หรือธรรมชาติที่ไม่เป็นทั้งเหตุและไม่เป็นทั้งผล. เหล่านี้มันก็ไม่มีอะไรเหลือ ไม่มีอะไรนอกไปจากธรรมชาติ. เมื่อเห็นความจริงข้อนี้ แจ่มชัดลงไปอย่างนี้ ใจมันก็ไม่ยึดถือเอง ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดว่าเป็นตัวตนเอง เพราะมันเห็นอยู่ว่าเป็นธรรมชาติ.

แต่ถ้าไม่เห็นความจริงข้อนี้ ไม่เห็นความจริงในข้อที่ว่า ทุกสิ่งเป็นเพียงธรรมชาตินี้แล้ว มันก็ต้องหลงผิดไปยึดถือนั่นนี่เป็นตัวเป็นตน แล้วในระหว่างนั้น ก็ไป

หลงใหลในส่วนที่เป็นของสนุกสนาน เอร็ดอรร้อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้นทางกาย จนลืมอะไรหมด ลืมทุกสิ่งทุกอย่างหมด สนใจอยู่แต่เรื่องที่จะนำมาซึ่งความเอร็ดอรร้อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายเท่านั้น ก็เลยถือสิ่งนี้เป็นสิ่งประเสริฐยิ่งกว่าสิ่งใด ทั้งที่ปากร้องตะโกนว่า “พระพุทธเจ้าเป็นที่พึงของเรา หรือเป็นบุคคลผู้ประเสริฐที่สุดในโลก” นั้นว่าเอาแต่ปาก แต่ใจนั้นไปหลงยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งที่มีความเอร็ดอรร้อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; นี่เป็นการพูดที่โกหกอย่างยิ่งแล้ว ไม่มีคำพูดไหนจะเป็นคำพูดที่เท็จ หรือโกหกมากเหมือนคำพูดชนิดนี้. ดังนั้นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะเป็นคนหลงกลวงถึงขนาดนี้ไม่ได้.

เดี๋ยวนี้เรากำลังจะบูชาพระอรหันต์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในวันเช่นวันนี้แล้ว เราควรจะมีความสว่างไสว แจ่มแจ้ง เราควรจะมีชีวิตจริง มีความซื่อสัตย์ในการที่จะไม่ไปโกงธรรมชาติ ไม่ไปเอาอะไรของธรรมชาติมาเป็นของเราทำให้ถูกต้องเสียก่อน ให้เรามีจิตใจเหมือน

จิตใจของพระอรหันต์เสียก่อน แม้แต่ชั่วครูก็ยังดี การบูชา
 มาฆบูชาหรือการเวียนเทียนของเรานี้ ก็จะเป็นของจริงไม่
 เป็นของเล่นตลก ไม่เป็นของเล่นละคร หรือหน้าไหว้หลัง
 หลอกต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

ขอzoomความเข้าใจในเรื่องนี้กันเป็นอย่างยิ่งในที่นี้ว่า
 อย่าให้การทำมาฆบูชานี้เป็นการเล่นตลก เล่นละคร หรือ
 หน้าไหว้หลังหลอก ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.
 จงได้เตรียมจิตใจเสียแต่เดี๋ยวนี้เถิดว่า เรามองเห็นแล้วว่า
 สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นเพียงธรรมชาติ ไม่ควรที่จะยึดมั่น-
 ถือมั่นโดยความเป็นตัวตน เพราะจะเป็นไปเพื่อความทุกข์.
 ถ้าเราจะพูดว่า “ของเรา” ขอให้พูดแต่ปาก ใจอย่าได้เป็น
 แม้จะพูดว่า “เรา” ก็ให้เป็นแต่ปากใจอย่าได้เป็น คงรู้สึก
 อยู่เสมอว่าทุกส่วนแห่งร่างกายของเรา จะเป็นจิตใจก็ดี เป็น
 เนื้อหนังก็ดี เป็นของธรรมชาติ และอะไรๆ ที่จะเข้ามา
 เนื่องกันกับร่างกายและจิตใจนี้ก็เป็นของธรรมชาติ, ดังนั้น
 ร่างกายและจิตใจนี้จึงกระทำไปอย่างถูกต้อง อย่าให้ผิดกฎ
 ของธรรมชาติเลย ให้อยู่ด้วยลักษณะปกติของธรรมชาติ คือ

ความสะอาด สว่าง สงบ ไม่ปรุงแต่งเป็นกิเลสและเป็นความทุกข์. แล้วเราก็พอใจ มีปีติ ปราโมทย์ในความจริงอันนี้ เราจึงแสดงออก ด้วยการบูชาพระพุทธเจ้าผู้เปิดเผยความจริงอันนี้ บูชาพระธรรม ในฐานะที่เป็นตัวความจริงอันนี้ และบูชาพระสงฆ์ ในฐานะที่เป็นหมู่คณะที่เข้าถึงความจริงอันนี้ได้ และสืบอายุการประพฤติปฏิบัติในลักษณะนี้ไว้ต่อไป มา จนถึงพวกเราเวลานี้พลอยได้รับแสงสว่างด้วย.

ขณะที่เรามีความพอใจอย่างนี้ เราทำมาฆบูชาด้วยการกล่าวสรรเสริญคุณ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์บ้าง ด้วยการเวียนประทักษิณ ซึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งการเคารพทางกายอย่างสูงสุดแล้วบ้าง. โดยเฉพาะการเวียนประทักษิณที่นี้ ท่านเห็นแล้วว่า จะต้องเดินไปบนพื้นที่มีก้อนกรวด ก้อนหิน ซึ่งมันจะต้องขรุขระ มันจะต้องทำให้เจ็บเท้าบ้าง แล้วก็อย่าได้เผลอสติ ไปยึดมั่นตัวกูเข้า แล้วโกรธก้อนหิน แล้วก็ไปทะเลาะกันกับก้อนหิน แล้วก็ทำมาฆบูชาไม่ได้ จะล้มเหลวหมด. ถ้ายิ่งปวดเพราะก้อนหินก็ยิ่งดี จะได้ใช้ความปวดนั้นเป็นเดิมพัน ลงทุนในการบูชาซึ่งมันยิ่งขึ้นไปกว่า

ธรรมดา. เพราะฉะนั้นควรจะถอดรองเท้าเสีย เป็นการ
 แสดงความเคารพต่อพระพุทธ พระธรรมแลพระสงฆ์ ให้
 เท้าเปล่าๆ หรือเท้าอ่อนๆนั้น สัมผัสกันกับพื้นดินหรือก้อน
 กรวด ก้อนหิน และเอาความเจ็บปวดนั้นเป็นการบูชา ซึ่ง
 เป็นลักษณะของปฏิบัติบูชา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงปรารภนา
 ว่า สาวกทั้งหลายจะบูชาพระองค์ด้วยปฏิบัติบูชา. อย่า
 หลงมัวบูชาด้วยอามิสบูชาอย่างเดียว เช่นบูชาด้วยรูปเทียน
 ข้าวตอกดอกไม้ อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย
 เหล่านั้นมันเป็นอีกส่วนหนึ่ง คือเป็นส่วนร่างกาย เป็นส่วน
 ความจำเป็นทางกาย เป็นของง่ายๆ เป็นของชาวบ้าน เป็น
 ของคน. แต่ให้บูชาด้วยการประพฤติปฏิบัติในทางใจ ตาม
 คำสอนของพระองค์ ให้เข้าถึงธรรมของพระองค์ ซึ่งเป็น
 การเข้าถึงพระองค์เองด้วย. การเสียสละทำให้ได้อย่างนั้น
 เรียกว่า เป็นปฏิบัติบูชา.

อีกอย่างหนึ่งพระองค์ได้ตรัสว่า เธอทั้งหลายอย่าได้
 เป็นอามิสทายาทเลย แต่จงเป็นธรรมทายาทเถิด.
 หมายความว่า อย่าหวังจะได้อะไรจากพระพุทธเจ้า เป็นเงิน

เป็นทอง เป็นข้าว เป็นของ แต่จงหวังที่จะได้อะไรจาก
 พระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นธรรม เป็นธรรมะ .เดี๋ยวนี้คน
 บูชาพระพุทธเจ้าเพราะอยากรวย อยากสวย เอาพระมา
 แหวนคอเพื่อให้มีโชคดี จะได้รวย ได้สวย อย่างนี้เป็นอามิส
 ทายาท หวังในอามิสทายาท, ไม่ถูกต้องตามที่พระพุทธองค์
 ทรงประสงค์. จะต้องทำตน ให้ได้รับธรรมะ ให้มีธรรมะ
 ให้เข้าถึงธรรมะ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นธรรมทายาท. ฉะนั้นเรา
 จะทำมาฆบูชา เราต้องทำตนให้ตรงตามความประสงค์ของ
 พระองค์เสียก่อน คือให้เป็นธรรมทายาท หวังที่จะบูชาด้วย
 ธรรม เอาธรรมเป็นเครื่องบูชา บูชาด้วยธรรม อย่างนี้
 เรียกว่า ปฏิบัติบูชา.

ส่วนอามิสบูชานั้นเราก็ทำ ให้มันคู่กันไป เช่นจุดธูป
 จุดเทียนขึ้นบูชา. แต่ถ้าคนฉลาดแล้ว อย่าไปถือเอาที่รูปที่เทียน
 เป็นสำคัญ, ไปถือเอาที่เราต้องหารูปหาเทียนมาด้วยความ
 ยากลำบาก ต้องเสียสละในการซื้อหา มาแล้วต้องจุดต้องทำ;
 เอาตัวการกระทำนี้เป็นหลัก ก็จะเรียกว่า ปฏิบัติบูชาได้
 เหมือนกัน.

แม้เราจะบูชาด้วยข้าวปลาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย แต่เราอย่าไปเพ่งเล็งที่ตัววัตถุนั้น เราเพ่งเล็งที่ตัวการกระทำ เราต้องกระทำด้วยความเหนื่อยยากจึงได้วัตถุนี้นี้มา และบูชา อย่างนี้ก็มิปฏิบัติบูชาอยู่ในการถวายเป็นอามิสนั่นแล้ว. นี่เรียกว่าได้กำไรเพิ่มขึ้น มากกว่าคนที่มีความมั่งงายเพียงแต่ว่า ให้ได้จุลธูปจุดเทียนก็พอแล้ว ดังนั้นจึงได้แย่งกันจุลธูปจุดเทียนเป็นจำละหวั่นเพียงเท่านั้น ในจิตใจนั้นมีแต่ความวุ่นวาย. อย่างนี้เป็นสิ่งที่เข้ากันไม่ได้กับธรรมะในพระพุทธศาสนา.

จะจุลธูปจุดเทียนนั้น ต้องดับไฟในจิตใจเสียก่อน. ทุกคนจะต้องดับไฟที่เราร้อนในจิตใจเสียก่อน แล้วจึงค่อยจุลธูปจุดเทียน จึงจะบูชาพระพุทธเจ้าได้ ถ้ายังไม่ดับไฟในจิตใจเสียก่อน มีความงุ่นง่านอยู่ในใจ หงุดหงิดอยู่ในใจ มีความรู้สึกที่เป็นโลภะ โทสะ โมหะ ราคะ อะโลภะอย่างหนึ่ง อยู่ในใจ เป็นความร้อนอยู่ในใจแล้ว, ถึงจะจุลธูปจุดเทียนบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ป่วยการ. ใครก็ตาม เมื่อจะเข้าไปจุลธูปจุดเทียนในที่บูชา ที่นี้ก็ตาม ที่ไหนก็ตาม ที่

บ้านของตัวเองก็ตาม ในห้องพระของตัวเองก็ตาม ต้องดับ
 ความร้อนในจิตใจเสียก่อน จึงค่อยจุดธูปจุดเทียนบูชา;
 มิฉะนั้นให้พึงรู้สึกเถิดว่า พระพุทธองค์นั้นแหละ จะตรัสได้
 ให้ออกไป ว่าอย่ามาจุดธูปจุดเทียนที่นี่ให้ป่วยการ เพราะว่า
 แก่ไม่ได้ดับความร้อนในจิตใจของแกเสียก่อน จะมาจุดธูป
 จุดเทียนที่นี่ให้เปลืองเปล่าทำไม.

เดี๋ยวนี้เราก็จะทำมาฆบูชา บูชาอย่างสูงสุดแก่พระ-
 พุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว; จงพยายามสำรวมสติสัมป-
 ญัญญะให้เป็นอย่างยิ่ง ให้ไม่มีความร้อนอะไรเหลืออยู่ในใจ
 แม้แต่ชั่วขณะหนึ่งก่อน แล้วจึงจุดธูปจุดเทียน แล้วจึงจะ
 เดินเวียนประทักษิณ และตลอดเวลานั้น ก็จะมีจิตใจที่เป็น
 ธรรม ประกอบอยู่ด้วยธรรม คือความว่างจากตัวตนและ
 ของตน จนถึงที่สุดที่เราจะกระทำได้ จึงจะเป็นการบูชา
 มาฆบูชาที่ดีที่สุด ที่ถูกต้องที่สุด ที่มีผลที่สุด.

แม้ในการที่จะกระทำวิสาขบูชา หรืออาสาฬหบูชา ก็
 อย่างเดียวกันนั้นอีก จะต้องทำอย่างนี้เหมือนกัน เพราะได้
 อธิบายมาแล้วว่า วิสาขบูชา หรืออาสาฬหบูชา หรือมาฆบูชา

นั่น ถ้ากล่าวโดยเนื้อแท้แล้ว มันก็เป็นของสิ่งเดียวกันนั่นเอง ไม่มีอะไรแตกต่างกัน. เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้า และพระธรรม และพระสงฆ์เป็นของสิ่งเดียวกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และกล่าวซ้ำกล่าวซาก และขอร้องให้เอาไปนึกไปคิดซ้ำๆ ซากๆ จนกว่าจะเข้าถึงความจริงอันนี้.

ทั้งหมดนี้เป็นการซ้อม เป็นการเตือน เป็นการปรับความเข้าใจ เพื่อว่าให้เรา มีการกระทำที่ถูกต้อง ให้เป็นทั้งวิชาการ ให้เป็นทั้งวิธีการ รวมกันอย่างแนบแน่นสนิท ตามบทว่า วิชชาจะระณะสัมปັນโน สมกับที่เราจะเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ คือมีความรู้ลึก มีความเข้าใจ มีความคิดเห็นที่เป็นส่วนวิชชานั้นก็ถูกต้อง แล้วก็มีส่วนการกระทำ ที่กระทำลงไปด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจนั้นก็เป็นการถูกต้อง เราจึงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เรียกได้ว่าเป็น วิชชาจะระณะสัมปັນโน กับเขาคนหนึ่งด้วยเหมือนกัน และพอใจภาคภูมิใจที่จะเรียกตัวเองว่า เป็นสาวกที่แท้จริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มิได้เป็นแต่เพียงพิธีรีตอง มิได้เป็นแต่

เพียงธรรมเนียม มิได้เป็นแต่เพียงจดบัญชีว่าเป็นพุทธมากะ
นับถือพุทธศาสนา แต่ว่าได้เป็นด้วยเนื้อแท้ ได้เป็นด้วย
เนื้อด้วยตัว เป็นอยู่ที่เนื้อที่ตัว เป็นอยู่ที่กาย ที่วาจาและใจ
เป็นผู้มีความสะอาด สว่าง สงบถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในขณะที่เราจะบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

ถ้าหากเวลาอื่น เราเผื่อไปบ้าง เราก็ต้องสารภาพผิด
ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แม้ว่าจะไม่มีเป็นตัวเป็น
ตน เราก็สมมติว่า เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่เรา
จะต้องขออภัยโทษ เพื่อความสำรวมระวังต่อไป. โดย
เนื้อแท้ก็คือ ธรรมะส่วนที่โง่ ขออภัยต่อธรรมะส่วนที่ฉลาด
ธรรมะส่วนที่เป็นอวิชชา รู้สึกตัวขึ้นมาแล้ว ก็กลายเป็นวิชา
แล้วก็ขออภัยต่อธรรมะที่ฉลาด เป็นความฉลาด เป็นความ-
ถูกต้องหรือเป็นวิชา. แต่ถ้าพูดภาษาคน ก็เรียกว่า เรานี้
แหละโง่ไปแล้ว เผื่อไปแล้ว ก็ต้องสารภาพผิด กล่าว
กาเยนะ วาจาเยนะ วะ เจตตะสา วา เป็นต้น ขออภัยพระพุทธ
บ้าง พระธรรมบ้าง พระสงฆ์บ้าง.

นี่มันไม่ใช่สำเร็จอยู่ตรงที่ขอรัก, มันสำเร็จอยู่ที่ตรง
ว่า เราเสียใจ เราารู้สึก แล้วเราจะไม่ทำอย่างนั้นอีก; คือเราเป็น
คนละอาย ไม่เป็นคนหน้าด้าน. ถ้าเราขอรักแต่ปาก ใจของ
เราไม่กลับใจ, อย่างนี้เราก็เป็นคนหน้าด้านโดยไม่รู้ตัว,
เป็นคนหน้าด้านชนิดที่ไม่รู้ตัว มันอาจจะร้ายไปกว่าคน
หน้าด้านที่รู้สึกตัวก็ได้ ต้องระวังให้ดี.

ถ้าเรารู้สึกตัวว่าทำผิดแล้ว เราต้องมีความละอาย
คือหิริ และเราต้องมีความกลัว คือ โอตตัปปะ, เราต้องม
ีความละอาย มีความกลัวให้มาก; แล้วความละอายและ
ความกลัวนั้นแหละ มันจะช่วยไม่ให้เราทำผิดทำพลาดอีก
ต่อไป เช่นเราเดินตกร่อง เราละอายคนหัวเราะ และเรากลัว
ความมีหน้าแข็งเจ็บ นี่เรามีทั้งละอายและทั้งกลัว เราจึงไม่
เดินตกร่อง; เพราะฉะนั้นเราถือว่า ความละอายและความ
กลัว เป็นเครื่องคุ้มครองไม่ให้เราตกร่อง.

ในการที่จิตจะเกิดกิเลสนี้ก็เหมือนกัน มันก็เหมือน
กับการตกร่องในทางวิญญาณ วิญญาณตกร่อง; แต่ถ้าว่าเรามี
ความละอายและความกลัวให้มากแล้ว มันก็ไม่ค่อยตก มันก็

ตกน้อยเข้าจนกระทั่งไม่ตก, เหมือนที่เราเดินไม่ตกครอง ไม่ตกอุถนน ไม่ตกอะไรต่างๆ หรือที่เราไม่ไปทำอะไร ผิดพลาดที่น่าละอายกลางถนน. ทุกคนระวังอย่างยิ่ง มันก็สำเร็จ ไม่ไปทำอะไรที่น่าละอายกลางถนนหนทาง. แต่ในทางจิตใจนี้เราไม่นึกอย่างนั้น เราไม่รู้สึกลักษณะนั้น เราไม่ละอาย เราไม่กลัว มันจึงทำอะไรที่น่าละอายอยู่มากๆ บ่อยๆ จนชินเป็นนิสัย แล้วมันก็แก้ยาก; เพราะเหตุฉะนั้นแหละเราจะต้องหันมานึกถึงความละอายและความกลัวกันให้เป็นการใหญ่.

คำว่าหิริและโอตตัมปะนี้ เหมือนกับหญาปากคอก อยู่ที่กัมภีร์ไบแรก เปิดนวโกวาทออกดูก็จะพบ เป็นไบแรก หรือหน้าแรก เรื่องหิริโอตตัมปะ. แต่ว่ามันไม่ใช่เป็นของเล็กน้อย เหมือนกับว่าหญาปากคอกหรือว่าอยู่ไบแรก มันมีความสำคัญอย่างยิ่งแต่ต้นจนปลายทีเดียว; เราต้องมีความละอาย คือหิริ มีความกลัวคือ โอตตัมปะ ตั้งแต่ต้นจนปลาย, ตั้งแต่เรื่องราวโลกๆต่ำๆเตี้ยๆขึ้นไป จนกระทั่งเรื่องขนาดกลาง จนกระทั่งเรื่องสูงสุดจะดับทุกข์บรรลุมรรคผลนิพพาน.

เบื้องต้นก็ดี ท่ามกลางก็ดี เบื้องปลายก็ดี ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า หิริและโอตตัมปะนีทั้งนั้น. ถ้ามีฉะนั้นแล้ว ก็จะเป็นไปไม่ได้เลย; คือจะเป็นไปแต่ในทางที่หน้าไหว้หลังหลอกมากขึ้น หน้าไหว้หลังหลอกมากขึ้น, ในที่สุดก็ล้มเหลวหมด ในการเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะต้องพ่ายแพ้แก่พญามาร พญามารจะต้องมัดเอาตัวไปได้ ไปเป็นสาวก ไปเป็นสมุนของพญามาร ทนทุกข์ทรมานอยู่ โดยรู้สึกตัวบ้าง โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวบ้าง แต่แล้วก็ยกหูชูหางว่า ตัวดีกว่าผู้อื่น เก่งกว่าผู้อื่น ผู้อื่นจะต้องเชื่อฟังตัว จะต้องเคารพตัว อยู่เสมอไป ดังนี้. นี่เป็นสิ่งที่เรียกได้ว่า เป็นสิ่งที่เสียหายที่สุด เป็นการล้มละลายที่สุด ไม่มีอะไรจะเป็นการเสียหายของมนุษย์ ยิ่งไปกว่าสิ่งนี้แล้ว ควรกลัวให้มาก ควรละอายให้มากและหลีกเลี่ยงเสียโดยเด็ดขาดเถิด.

สรุปความในที่สุดนี้ว่า เราจะต้องสมบูรณ์ด้วยวิชชา รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร เราควรทำอย่างไร แล้วเราก็สมบูรณ์ด้วยจรณะ คือการประพฤติกระทำตามนั้น ให้ได้ชื่อว่าเป็น

วิชาจะระณะสัมปันโน และอาศัยหัวข้อสั้นๆ ที่เรียกว่า
โอวาทปาติโมกข์ ข้อที่ ๑ ว่า สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง
- เว้นบาปหรือความชั่วหมดทุกอย่างทุกประการ,

ข้อที่ ๒ กุสะลัสสุปะสัมปะทา - ทำสิ่ง
ที่ดีที่งามให้ครบถ้วนทุกประการ

ข้อที่ ๓ สะจิตตะปะริโยทะปะนัง -
ทำจิตให้ผ่องใส ไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งในความดี และความชั่ว
ทุกๆ ประการ

ข้อนี้มันสัมพันธ์กัน : ครั้งแรกเรามีปัญหาเฉพาะ
หน้าเรื่องไฟไหม้หัว ไหม้ศีรษะเป็นความร้อน คือบาป เรา
ต้องดับไฟนี้ก่อน, แล้วเราจึงสร้างความดี ซึ่งเป็นเหมือน
ความงาม ความสวย ความสงบ ความเย็น, แต่แล้วเราอย่าได้
ไปยึดถือความดี ความสวย ความงาม ความเย็น นั้นเข้า ว่า
เป็นของเรามันจะกลายเป็นความร้อนหรือเป็นบาปขึ้นมาอีก.
ข้อความทั้ง ๓ บรรทัดนี้จึงเนื่องกัน: เว้นความชั่วเสียให้หมด
ทำความดีให้สมบูรณ์ แล้วดำรงจิตไว้ในลักษณะที่ไม่ยึดมั่น
สิ่งใดเลย. นี่เรียกว่าเป็น วิชาก็ได้ คือเป็นความจริงที่มีอยู่

อย่างนี้, และเป็นจรรยาถือการปฏิบัติก็ได้ เพราะว่าเราต้องปฏิบัติอย่างนี้. เรารู้ว่า เราต้องเว้นบาปหมด ทำความดีให้เต็ม แล้วอย่าไปยึดมั่นสิ่งใดเข้า นี่เป็นความรู้หรือเป็นวิชา, แล้วเราก็กระทำอย่างนั้นจริง คือเว้นบาปจริง ทำดีจริง ควบคุมจิตไม่ให้ยึดมั่นสิ่งใดจริง อบรมจิตให้ฉลาดจนไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดจริง นี่เรียกว่าจรรยา สมบูรณ์ด้วยจรรยา.

ทีนี้จากหัวข้อทั้ง ๓ นี้ จะแยกออกไปเป็นข้อปฏิบัติอีก ๕ อย่าง, ๑๐ อย่าง, ๒๐ อย่าง, ๓๐ อย่าง, อะไรก็ได้. ดังที่พระพุทธองค์ ก็ได้ตรัสจำแนกไว้ให้เป็นตัวอย่างให้กว้างออกไป หรือให้ต่ำลงไป สำหรับพวกฆราวาสที่อยู่บ้านอยู่เรือน; โดยจำแนกออกไปเป็น ๖ อย่างว่า อะนุปะวาโท - ไม่พูดร้าย, อะนุปะฆาโต - ไม่ทำร้าย, ปาติโมกเข จะ สังวะโร - สำรวมเคร่งครัดในกฏและระเบียบ, มัตตัญญูตา จะ ภัตตัสสมิง - รู้ความพอดีในการกินการอยู่, ปันตัญจะ สะยนาสะนัง - นั่ง นอน อย่างสงบสงัด อะริจิตเต จะ อาโยโค - ทำจิตให้เจริญยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยคุณสมบัติทางจิต : รวมเป็น ๖ อย่างด้วยกัน.

ข้อแรก อะนูปะวาโท - ไม่พูดร้าย. นี่ก็ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย คนโดยมากพูดร้าย ด้วยความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง จึงได้พูดร้าย พูดร้ายก็เพื่อให้เขาเจ็บใจบ้าง เพื่อยกตัวเองให้เลิศลอยบ้าง มันมาจากความยึดมั่นถือมั่น. เพราะฉะนั้น จึงต้องไม่พูดร้าย. คนโบราณสอนไว้ว่า “พูดดีไว้ก่อนยังจะดีกว่า, แม้ในคนที่ศัตรูกัน”.

ข้อที่ ๒ ที่ว่า อะนูปะมาโต - ไม่ทำร้าย คือไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการกระทำ จะไม่กระทบกระทั่งบุคคลใด หรือสัตว์ใดให้เดือดร้อน. การกระทบกระทั่งผู้อื่นให้เดือดร้อนนี้ก็เพราะความยึดมั่นถือมั่น อยากจะทำลายเขา เพื่อยกตัวขึ้นมา หรือว่าจะได้ประโยชน์อะไรจากการทำลายเขา.

ส่วนข้อที่ว่า ปาติโมกเข จะ สังวะโร ตามความหมายธรรมดาก็คือ เป็นคนสำรวมเคร่งครัดในกฎ หรือระเบียบ. คำว่า ปาติโมกข์ นั้น มิได้หมายความว่าแต่ปาติโมกข์ของภิกษุที่สวดอยู่ทุกๆ ๒ สัปดาห์. คำว่า “ปาติโมกข์” เป็นคำกลาง คือบท หรือคำที่เป็นระเบียบ เป็นหลัก เป็นประธาน

เป็นหัวข้อเป็น formula ที่จะต้องถือปฏิบัติ; จะต้องเคร่งครัด
ในกฎระเบียบเหล่านี้, ก็หมายความว่าให้ทุกคนเคร่งครัดอยู่
ในกฎในระเบียบ ซึ่งเป็นของประจำตน, เข้าใจว่าพอจะ
เข้าใจได้เอง ว่าจะต้องทำอะไร.

ข้อที่ว่า มัตตัญญูตา จะ ภาตตัสมิง - ให้รู้ความพอดี
ในการกิน การอยู่. การกินอาหารหรือการเป็นอยู่นี้ รวมกัน
แล้วก็เรียกว่าสิ่งที่ต้องบริโภค. เราจะต้องรู้ความพอดีในสิ่งที่
บริโภค ในการหามาก็ดี ในการเก็บรักษา สะสมก็ดี ในการ
ใช้มันก็ดี กระทั่งในการเกี่ยวข้องกันอย่างอื่นก็ดี ต้องรู้
ความพอดี ไม่หย่อน ไม่เกิน ไม่มากไม่น้อย จึงจะอยู่เป็น
ผาสุกได้. ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อตะกี้ที่ว่า ถ้าคนผู้ใด
แสวงหา หรือสะสมเกินความพอดี เกินความจำเป็นแล้ว
ย่อมเป็นบาปเกิดขึ้นทันที ทำตัวเองให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้
เดือดร้อน. ดังนั้นจึงต้องรู้ประมาณที่พอดี ในการที่จะหามา
ในการที่จะมีไว้ รักษาไว้ และในการใช้จ่ายไป.

ข้อที่ ๕ ว่า ปันตัญจะ สะยะนาสะนัง - นั่ง นอน ใน
ที่สงบสงัด. การนั่ง นอน อยู่ในที่สงบสงัดนั้น เป็นความ

เจริญของจิตใจและร่างกาย แต่คนก็ชอบไปดูหนังดูละคร
จนเป็นบ้าถูกผีละครสัง ถูกผีปีศาจของความสุขทางเนื้อ
ทางหนังอย่างอื่นสิ่งจนอยู่บ้านไม่คิด แล้วจะนั่งนอนในที่
สงบสงัดอย่างไรได้.

นี่มันเป็นบาปกรรมของคนสมัยนี้ ที่ไปติดหนังติด
ละคร ติดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจอย่างอื่นอีกมากมาย ทำ
ให้ปัญหาเกิดขึ้นโดยไม่จำเป็น ต้องสร้างนั่น สร้างนี่ขึ้น
โดยไม่จำเป็น ต้องหาเงินมากขึ้นโดยไม่จำเป็น แล้วก็เอาไป
ทำลายหรือไปละลายแม่น้ำโดยไม่มีประโยชน์อะไร แต่มี
ประโยชน์แก่กิเลสอย่างเดียว เพราะตนไม่พอใจที่จะนั่งจะ
นอนอยู่ในห้องอันสงบสงัดของตน เพื่อให้เกิดสมาธิแล้ว
มองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง แล้วจะสามารถ
ควบคุมชีวิตจิตใจนี้ ให้ดำเนินไปแต่ในทางที่ถูกต้องยิ่งขึ้น
จนกระทั่งเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รุ่งเรืองอยู่
ด้วยปัญญา สามารถหวังเอาพระนิพพานมาบริโภคใช้
สอย โดยไม่ต้องเสียสตางค์ ดังที่ได้กล่าวแล้ว.

ข้อสุดท้าย ที่ว่า อะริจิตเต จะ อาโยโค - ทำจิตให้

ยิ่งขึ้นไปนั้น หมายความว่า จิตของมนุษย์นี้มีทางที่จะอบรม develop มันให้สูงขึ้นไปๆ สูงขึ้นไปๆ ไม่มีที่สิ้นสุด; แต่เราควรจะบังคับมันให้เป็นไปตามทางที่ไม่เป็นทุกข์. หาทางอบรมบ่มจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไปในทางสงบก็ดี ในทางปัญญาที่ดี คือในทางสมาธิที่ดี ในทางวิปัสสนาที่ดี ให้มันยิ่งขึ้นไปๆ เพื่อมันจะได้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร และรู้ว่ามันเองจะต้องทำอย่างไร จึงจะอยู่เป็นผาสุกอย่างนี้. จิตอย่างนี้ เขาเรียกว่าจิตยิ่ง หรือจิตเยี่ยม หรือจิตสูง หรือจิตประเสริฐ; เพราะว่ามันสูงอยู่เหนือกิเลส เหนือความทุกข์ กิเลสและความทุกข์ตามขึ้นไปท่วมทับไม่ได้ ครอบงำไม่ได้ จึงเรียกว่าจิตยิ่ง คือจิตสูง.

พระพุทธเจ้าท่านทรงจำแนกออกไปเป็น ๖ ข้อ เพื่อเข้าใจง่ายสำหรับชาวบ้าน อย่างนี้ ว่าถ้าดำเนินอยู่ใน ๖ ประการนี้ ก็ชื่อว่า อยู่ในหลักในเกณฑ์ของพุทธศาสนา. แต่ถ้าคนที่ฉลาดกว่านี้ท่านก็พูดสั้นๆ เพียง ๓ ข้อว่า เว้นชั่ว ทำดี ทำจิตให้บริสุทธิ์ เท่านั้นก็พอแล้ว.

จึงเป็นอันว่า จะจำแนกออกเป็น ๓ ข้อก็ดี, ๖ ข้อก็ดี

ก็ล้วนแต่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ได้ด้วยกันทั้งนั้น คือ แสดงแนวที่เป็นหลักเป็นเกณฑ์ ของการปฏิบัติ ตามร่องรอยของพุทธศาสนาแล้ว เป็น อยู่โดยอาการที่ไม่ต้องเป็นทุกข์.

หัวข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงประกาศในที่ประชุมของพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ฟังดูแล้วก็น่าหัว ที่ว่าทำไมจะต้องประกาศหัวข้อเหล่านี้แก่พระอรหันต์ ซึ่งอยู่เหนือสิ่งเหล่านี้แล้ว หรือจบกิจเหล่านี้แล้ว. แต่ถ้าท่านคิดดูให้ดี จะเห็นว่า ไม่ใช่เรื่องที่น่าหัว เป็นเรื่องที่ขำว่า หลักเกณฑ์ของพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้สำหรับทุกคน ขอให้พระอรหันต์ทั้งหลายถือเอากฎเกณฑ์อันนี้ เป็นหลัก เป็นแบบ สำหรับไปช่วยกันเผยแผ่พุทธศาสนาในทุกทิศทุกทาง ให้อยู่ในร่องรอยเดียวกัน ไม่ว่าองค์ใดจะไปประกาศที่ไหน ก็ให้ถือหลักอันนี้. เราจึงถือเอาหลักอันนี้ เป็นหัวใจของพุทธศาสนา มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้.

แต่แล้วอย่าลืมว่า ในทั้งหมดนี้ อาจจะสรุปให้เหลือประโยคเดียวสั้นๆ ว่า สัพเพ ธัมมา นาลัง อะภินิเวสายะ - สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัว

เราหรือของเรานั้นเอง. เพราะว่า ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็เว้นบาปหมด, ทำดีหมด, จิตผ่องใสอยู่แล้ว; เพราะว่า ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็ไม่พูดร้าย, ไม่ทำร้ายและเป็นการเคร่งครัดอยู่ในกฎอยู่แล้วอยู่ในตัวมันเอง, มีความพอดีในการกินการอยู่อยู่ในตัวมันเองโดยตัวมันเอง, เป็นการนั่งนอนอยู่ในที่สงบสงัดแล้วในตัวมันเอง, และเป็นจิตที่ยิ่งใหญ่อยู่แล้วในตัวมันเอง ดังนี้; จึงถือว่า สรุปรวมอยู่ในประโยคอันสั้นๆ นี้ว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใครๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวตนของตน ดังที่แสดงมา.

หวังว่าท่านทั้งหลายทุกคน จะกระทำในใจถึงธรรมะข้อนี้อยู่ในใจแล้ว จุจรูปเทียนบูชา กล่าววาจาบูชา เวียนประทักษิณบูชา คำนึงอยู่ในใจบูชา ให้ครบถ้วนทั้งกาย วาจา และใจ, เป็นการบูชาสมาธิบูชาให้สูงสุดความสามารถของตนในโอกาสต่อไป, ให้ได้รับผลสมตามความมุ่งหมายของการที่ท่านทั้งหลายอุทิศส่ำห้มาถึงที่นี่ เพื่อทำสมาธิบูชากันเป็นพิเศษตามความพอใจของเรา ให้สูงสุดความสามารถของเรา.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลาในโอกาสนี้ โอกาสหนึ่ง
ก่อน. ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน.

เอว่ ก็มี, ด้วยประการฉะนี้.

ปากอ่องใจอ่อง

มีปากอ่อง ใจอ่อง นนทอ่อง
 ไม่เกิดทุกข์ เพราะมีมัน มันแถม
 ว่าอึ้งพระ อูชาธอ่อง อรแสง
 อ่องจะแวง ว่าอึ้งนลลน อดอึ้งเคย
 อ่องอึ้งมัน สิ่งใดๆ อดอึ้ง
 ว่าอึ้ง ของอึ้ง อยู่เฉยๆ
 ปากอ่องว่า อึ้ง อยู่หม่อมเคย
 ใจอ่องเป็น เห็นปากอ่อง แผลฟอกเขา ฯ

จ้อง ก - จ้อง ส

อัน ความจริง "จ้อง ก" มีได้มี
 แต่พอเผื่อ "จ้อง ก" มี ก็เห็นได้,
 พอเผื่อเผื่อ "จ้อง ก" ก็เห็นได้
 นมด "จ้อง ก" ไร้ได้ เป็นเรื่องดี ;
 สักพอได้ ก่อน ชัย "จ้อง ก"
 และก่อนหน้า "จ้อง ส" อย่างได้มี มี
 จ้องไปสัณนิไป สัณนิมา จากหน้า
 เพาะไม้ มี จ้อง ส นี้เป็นของ ๔

๕

จ้อง ก - จ้อง ส

อัน ความจริง : "จ้อง ก" มีได้มี
 แต่พอเผื่อ อันเป็น "มี" ใจว่าได้
 พอเผื่อเผื่อ "จ้อง ก" ก็เห็นได้
 นมด "จ้อง ก" ไร้ได้ เป็นเรื่องดี ;
 สักพอได้ ก่อน ชัย "จ้อง ก"
 และก่อนหน้า "จ้อง ส" อย่างได้มี มี
 มีกัน แต่ สัณนิ และ ปรานี
 นมด สัณนิ มีได้ มี สัณนิ ๔

ยึดมั่นมนกตณั

ชอบยึดมั่น ระวางมั่น จะกตเอา

เพราะความเขลา ยึดมั่น มิตินหา

อุปาทาน กอตรัด มิตวิญญาณ

อยู่ดีดี ก็เป็นบ้า มาทนนที.

ยึดสิ่งใด สิ่งนั้น แหละมันกต

กิน, กาม, เกียรติ สำนัด กลีหรือศรี

หรือแม่บุตร ภรรยา และสามี

ความชีวิต บุญหรือบาป จงทราบกัน.

แม้รสสุข ที่อร่อย อยู่กับใจ

ขึ้นที่อร่อย แน่ใจไป, ถ้ายึดมั่น

จะกลายเป็น ยักขา ขึ้นมาพลัน

แล้วห้าห้า กตเอา อย่าเขลาเอ๋ย

พุทธทาส.

รายนามผู้สมทบทุนพิมพ์หนังสือ

๑. คุณ วัชรินทร์ ลำเจียกเทศ	๑,๐๐๐ บาท
๒. คุณ จำรูญ - ศศิธร ลำเจียกเทศ	๑,๐๐๐ บาท
๓. คุณ นันทริยา สาเอี่ยม	๑,๐๐๐ บาท
๔. คุณ พรวรีย์ ลำเจียกเทศ	๕,๐๐๐ บาท
๕. ทพญ. วัลภา-พลอากาศตรี เขิงฤทธิ์ นาคำรณฤทธิ์	๕,๐๐๐ บาท
๖. ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๑๘,๐๐๐ บาท

รายชื่อหนังสือ ชุดหมุนล้อ

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ ครั้งที่
๑.	พระพุทธคุณคำกลอน	๔	๔๑.	บทช่วยจำสำหรับเรื่องอศัสมยคา	๑	๗๔.	พุทธศาสนาไม่ให้อสอนให้หยุด	๑
๒.	การศึกษาคืออะไร?	๑	๔๒.	อศัสมยคา กับ สันติภาพ	๑	๗๕.	หรือคิดเพียงแค่ว่าความดี และ	๑
๓.	การงานคืออะไร?	๑	๔๓.	พระรัตนตรัยที่ท่านทั้งหลายยังไม่รู้จัก	๒	๗๖.	สุขขยคติที่มนุษย์จะไปถึงได้	๑
๔.	ทรัพย์สมบัติคืออะไร?	๑	๔๔.	การพัฒนาชีวิตโดยพระไตรลักษณ์	๒	๗๗.	คือความเป็นพระอรหันต์	๑
๕.	สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์	๑	๔๕.	มีผลต่อทุกเป็นอศัสมยคา	๑	๗๘.	สัมมาทิฐิช่วยโลกได้อย่างไร	๑
๖.	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษา	๒	๔๖.	ปาฏิหาริย์แห่งอศัสมยคา	๑	๗๙.	การทำลายฐานทัพของกิเลส	๑
๗.	ไม่สมบูรณ์แบบ	๑	๔๗.	สหาธรรมของอศัสมยคา	๑	๘๐.	พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือ	๑
๘.	ปาวณา และธรรมะในฐานะ	๑	๔๘.	และอศัสมยคากับปัญหา	๑	๘๑.	พระธรรม - เห็นปฏิเจตมูปาท	๑
๙.	สิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๔๙.	ของมนุษย์ยุคปรกฏ	๑	๘๒.	คือ เห็นพระพุทธเจ้า	๑
๑๐.	ชาตินิปัจจุสมุปาท	๑	๕๐.	พระพุทธเจ้าที่ท่านยังไม่รู้จัก	๑	๘๓.	มาร	๑
๑๑.	ทางออกที่ ๓ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน	๒	๕๑.	และอุดมคติของความเป็นแพทย์	๑	๘๔.	ธรรมศาสตร์ในการปิดอาบ	๑
๑๒.	การบวชคืออะไร?	๑	๕๒.	การเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์	๑	๘๕.	ธรรมศาสตร์ในการเปิดสวรรค์	๑
๑๓.	ศาสนาคืออะไร?	๑	๕๓.	จริง และพระพุทธเจ้ามีอยู่ใน	๑	๘๖.	ศิลปะแห่งการใช้เกิดจาก	๑
๑๔.	ศีลคืออะไร?	๑	๕๔.	ทุกหนทุกแห่ง	๑	๘๗.	หัวใจพระธรรม	๑
๑๕.	อานาปานสติภาวนา	๑	๕๕.	ชีวิตที่ไม่เสียชาติเกิด	๑	๘๘.	อริยสัจ	๑
๑๖.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๕๖.	หลักเกณฑ์ที่จะช่วยโลก	๑	๘๙.	ความทุกข์	๑
๑๗.	ทั้งชนิดมีตัวตนและไม่มีตัวตน	๑	๕๗.	ให้รอดอยู่ได้	๑	๙๐.	ธรรมศาสตร์เมื่อมีการปฏิบัติ	๑
๑๘.	คุณพระไม่ตาย	๑	๕๘.	เลิกอายุแล้วมาอยู่กับอศัสมยคา	๒	๙๑.	การปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม	๑
๑๙.	คุณพระไม่ตายและเกิดมาทำไม?	๑	๕๙.	ความไม่เห็นแก่ตัวและ	๒	๙๒.	การบวชเพื่อฝึกการใช้ธรรมศาสตร์	๑
๒๐.	ความรักดี	๑	๖๐.	ความสุจริตระดับ	๑	๙๓.	สมเด็จพระมหิตลธิราชธรรมการ	๒
๒๑.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑	๖๑.	อารัมภกถาของการเลิกอายุ	๑	๙๔.	ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก	๑
๒๒.	ครูคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑	๖๒.	พระรัตนตรัยนั้นแหละคือ	๒	๙๕.	แห่งประเทศไทย	๑
๒๓.	การทำวิเคราะแบบโบราณ	๑	๖๓.	คำพุทธศาสนา	๑	๙๖.	หัวใจธรรมศาสตร์ ในพระพุทธศาสนา	๑
๒๔.	ประมวลปรมัตถธรรมที่คน	๑	๖๔.	ชีวิตที่มีพื้นฐาน และสิ่งที่	๑	๙๗.	ลักษณะแห่งอริยภูมิ	๑
๒๕.	ธรรมคาวรรป	๑	๖๕.	เป็นพื้นฐานของชีวิต	๑	๙๘.	สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์	๑
๒๖.	โลกอื่น	๑	๖๖.	อริยสัจและอศัสมยคาภา	๑	๙๙.	พระไตรลักษณ์	๑
๒๗.	ความเกิดแห่งทุกข์ และ	๑	๖๗.	และอศัสมยคากับธรรมจักร	๑	๑๐๐.	สัญญา ๔ ประการ	๑
๒๘.	ความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑	๖๘.	อศัสมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๑.	อรรถาธิบายแห่งชีวิต	๑
๒๙.	นิเวศน์	๒	๖๙.	กันไว้บ้าง และอศัสมยคา	๑	๑๐๒.	ปัจจัยสำคัญแห่งชีวิตนิเวศน์	๑
๓๐.	วันครู	๑	๗๐.	ช่วยให้ได้ในทุกกรณี	๑	๑๐๓.	ปรีโยสถานแห่งชีวิตนิเวศน์	๑
๓๑.	แผ่นดินทองห้องสร้างด้วยแผ่นดินธรรม	๑	๗๑.	เรื่องที่ต้องรู้ หรือควรรู้	๒	๑๐๔.	การขจัดทุกข์ของสิ่งที่มีชีวิต	๑
๓๒.	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลัง	๑	๗๒.	อิทธิปาปัจเจกคาในฐานะหัวใจ	๑	๑๐๕.	พระสงฆ์ที่โลกต้องการ	๑
๓๓.	กระทำ ที่มีสวรรค์ อยู่ ณ	๑	๗๓.	แห่งพระพุทธศาสนา	๑	๑๐๖.	ออกพรรษา ออกมาเสียจากความทุกข์	๑
๓๔.	ที่นั่นเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเอง	๑	๗๔.	อศัสมยคา	๑	๑๐๗.	ธรรมคัมภีร์ชีวิต คือกระบวนแห่งการพัฒนา	๑
๓๕.	ก็ไม่ว่าคุณธรรมจะมีหน้าที่อะไร	๑	๗๕.	การตีบาปพระพุทธศาสนา	๑	๑๐๘.	ชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาด้วยการมีธรรมะ	๑
๓๖.	ความเป็นพระอรหันต์	๑	๗๖.	สุทธอรรถของอศัสมยคา คือ นิพพาน	๑	๑๐๙.	อศัสมยคาธรรมสัมมิตตา	๒
๓๗.	ธรรมะคัมภีร์ของอศัสมยคา	๑	๗๗.	พระคุณของแม่	๑	๑๑๐.	พัฒนาชีวิตด้วยพระไตรลักษณ์	๑
๓๘.	ลูกของชีวิต กับ เกณฑ์ของลูก	๑	๗๘.	ประมวลรูปแบบแห่งอศัสมยคาธรรม	๑	๑๑๑.	พัฒนาชีวิตด้วยพระไตรลักษณ์ (ต่อ)	๑
๓๙.	กระแสนแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	๑	๗๙.	การลบล้างอำนาจของระบบประสาท	๑	๑๑๒.	ธรรมะเป็นการพัฒนาคน	๑
๔๐.	สิ่งแรกที่จะต้องรู้จักนั้นคือความทุกข์	๑	๘๐.	ดับไม่เหลือ	๑	๑๑๓.	จากพุทธมาเป็นพระอริยเจ้า	๑
๔๑.	การหมดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์	๑	๘๑.	มนุษย์ที่สละตนกับพระธรรมหรือพระเจ้า	๒	๑๑๔.	หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิทธิปาปัจเจกคา	๑
๔๒.	ชีวิต คือขันธทั้งห้ามีตัวตน	๑	๘๒.	ปทานุกรมธรรมะสำหรับชาวบ้าน	๑	๑๑๕.	พระพุทธเจ้าท่านอยู่ในฐานะ	๑
๔๓.	อศัสมยคาภา	๒	๘๓.	สันติภูมิ	๑	๑๑๖.	ที่เป็นอะไรกับพวกเรา	๑
๔๔.	อศัสมยคาประยุกต์	๒	๘๔.	ชีวิตคือการลงทุนเพื่อผลอันสูงสุด	๑	๑๑๗.	พระพุทธเจ้าครุฑ อิทธิปาปัจเจกคา	๑
๔๕.	อศัสมยคาใช้ทำอะไรได้บ้าง	๒	๘๕.	ธรรมศาสตร์ในขั้นที่	๑	๑๑๘.	ไขข้อข้องใจ	๑
๔๖.	เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต	๑	๘๖.	จะตามารดช่วยโลกได้	๑	๑๑๙.	เติบโตขึ้นกับสวนโมกข์	๑
๔๗.	ผู้มีอานาปานสติภาวนา	๒	๘๗.	ความวิเวกเป็นสุข	๑	๑๒๐.	อรรถาธิบาย ๔	๑
๔๘.	อย่างสมบูรณ์แบบ	๑	๘๘.	ความไม่เบียดเบียนเป็นสุข	๑	๑๒๑.	อรรถาธิบายอศัสมยคา	๑
๔๙.	การใช้อานาปานสติให้เป็น	๒	๘๙.	ธรรมศาสตร์ในการนำกิเลส	๑	๑๒๒.	หัวใจพระพุทธศาสนา	๑
๕๐.	ประโยชน์ในบ้านเรือน	๑	๙๐.	มารอันคับแคบ	๑			

หัวใจพระพุทธศาสนา

- จงทำความระลึกในใจว่า ในวันเช่นวันนี้เมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว เป็นวันที่พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ได้มาประชุมกัน ณ เวฬุวันมหาวิหาร โดยพระพุทธรองค์ทรงเป็นประมุข และทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์.
- โอวาทปาติโมกข์ คือข้อความที่เป็นประธานแห่งพระโอวาททั้งหมด หรือคือบทสรุปแห่งพระพุทธศาสนา หรือ หัวใจของพระพุทธศาสนานั้นเอง.
- ถือเอาวันมาฆบูชานี้เป็นวันพระสงฆ์หรือเป็นวันพระอรหันต์ เช่นเดียวกับที่ถือวันวิสาขบูชาเป็นวันพระพุทธเจ้า และวันอาสาฬหบูชาเป็นวันพระธรรม.
- พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น โดยเนื้อแท้แล้ว เป็นสิ่งเดียวกันแยกจากกันไม่ได้.
- หัวใจของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์คือ ธรรม ; ธรรมะคือความสะอาด สว่าง สงบ.
- พระอรหันต์เป็นบุคคลชนิดไร? ท่านเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด จึงไม่มีโอกาสที่จะเกิดกิเลส นั่นคือไม่มีทางที่จะเกิดทุกข์.
- พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดีล้วนแต่รุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา.
- ปัญญาคือ วิชาที่เล็งไปยังสิ่งที่จะทำให้เกิดความสงบเย็น ทั้งโดยส่วนตัวและส่วนรวม.
- วิชาจะระณะสัมปັນโน แปลว่า สมบูรณ์ด้วยวิชาการและวิธีการ อันจะช่วยทำโลกให้นี้ประสบสันติภาพอันถาวรได้.
- วิชาข้อแรก ที่ต้องรู้ คือหัวใจของพุทธศาสนาที่ว่า ทุกสิ่งยึดมั่นถือมั่นไม่ได้.
- พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์นั้น ถึงแม้ท่านพูดภาษาชาวบ้าน ว่าตัวเรา ว่าของเรา แต่ว่าท่านพูดอย่าง “ปากอย่าง-ใจอย่าง” : ท่านพูดว่าตัวเรา แต่ในใจของท่านไม่ยึดถือว่าเป็นเรา, ท่านพูดว่าของเรา แต่ในใจของท่านไม่ยึดถือว่าของเรา.
- ถ้าเราจะเป็นลูกศิษย์ของท่าน เราก็ต้องหัดเป็นคน “ปากอย่าง-ใจอย่าง” เสียบ้าง.
- เนื้อแท้ของศาสนาทุกศาสนา สอนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวตนของตนด้วยกันทั้งนั้น.
- เมื่อพูดว่ามีพระพุทธ มีพระธรรม มีพระสงฆ์ นั้นเป็นภาษาคน ถ้าพูดเป็นภาษาธรรมก็ไม่มีกลายเป็นสิ่งเดียวกัน เป็นธรรมชาติ ธรรมชาติที่เด็ดขาด เฉียบขาด สูงสุด คือความว่างว่างจากตัวตนและของตน.
- กระทำมาฆะบูชาด้วยปฏิบัติบูชา ให้ถูกต้องตามบท วิชาจะระณะสัมปັນโน ด้วยกาย วาจา และใจ ถ้ารู้สึกตัวว่าทำผิด ต้องมี หิริ โอตตัปปะ ซึ่งมีความสำคัญยิ่งตั้งแต่เรื่องโลกๆ จนถึงสูงสุด จะดับทุกข์ บรรลุมรรคผลและนิพพาน.
- ปฏิบัติตามโอวาทปาติโมกข์ คือ เว้นความชั่วเสียให้หมด ทำความดีให้สมบูรณ์ แล้วดำรงจิตไว้ในลักษณะที่ไม่ยึดมั่นสิ่งใดเลย จะทำให้เราสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ.
- พระพุทธรองค์ ทรงจำแนกให้กว้างออกไป สำหรับฆราวาส : ไม่พูดร้าย, ไม่ทำร้าย, สำรวมเครื่องครัดในกฎ หรือระเบียบ, ให้ความพอดีในการกิน การอยู่, นั่งนอน ในที่ สงบสงัด และทำจิตให้ยิ่งขึ้นไป.